

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ

Taszítások és vonzások

Az internethasználat terjedését meghatározó tényezők Magyarországon

Konzulens:

Székelyi Mária

Készítette:

Rét Zsófia
nappali tagozat, szociológia szak

2003. április

TARTALOM

BEVEZETŐ	3
INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM ÉS DIGITÁLIS SZAKADÉK	6
<i>Az internet hatásait vizsgáló kutatások tipológiája</i>	<i>9</i>
<i>A digitális szakadék</i>	<i>15</i>
AZ INTERNETHASZNÁLAT GÁTJAI HAZAI ADATOK TÜKRÉBEN	30
<i>A magyarországi internethasználat mögött rejlő tényezők többváltozós vizsgálatai</i>	<i>41</i>
IRODALOMJEGYZÉK	53
MELLÉKLETEK	55
FÜGGELÉK	60

Bevezető

A technológiai változások mindig is kiemelt figyelemmel kísérendő területet jelentettek a társadalomtudományok képviselői számára. A társadalomtudósok érdeklődését rendszerint az új technológiai eszközök társadalmi beágyazottsága, az azok használatát meghatározó tulajdoni, munka-, vagy közösségi viszonyok keltették fel.

A napjainkban sokat emlegetett információs társadalom fejlődése és jelenségei sem kerültek el bizonyos tudósok figyelmét. Az információs társadalom fogalmát Daniel Bell vezette be, aki már 1973-ban posztindusztriális korszakváltásról beszélt¹. Úgy vélte, hogy az új eszközöket előállító ipari társadalomból olyan társadalom válik majd, amelyben a legfőbb szerepet az információ kapja, és mint ilyen méltán nevezhető információs társadalomnak. A fogalom megszületését követően pedig – a társadalmi változások természetéből szükségszerűen adódó – optimista várakozások, ugyanakkor szorongások alakultak ki a még ismeretlen új társadalmi képződménnyel kapcsolatban.

A digitális szakadék fogalma az információs társadalom egy részproblémájának elnevezéseként jött létre. Azt az egyenlőtlenséget írja le, amely azáltal alakul ki, hogy az emberek bizonyos szempontok alapján elhatárolt csoportjai különböző hozzáférési és használati eséllyel rendelkeznek az új technológiai eszközöket illetően. A digitális szakadék szempontjából az egyik leggyakrabban felmerülő technológia az internet, a világháló, amelyben a világ bármely pontján lévő számítógépek sokasága csatlakozik egymáshoz.

¹ Daniel Bell: „*The Coming of Post-Industrial Society*” (A posztindusztriális társadalom eljövetele) – 1973

Véleményünk szerint nem elhanyagolható az internet szerepe a mai társadalmakban, kiváltképpen a magyar társadalomban, és elfogadhatónak találjuk azt az állítást, hogy az internet előnyt jelent a használók számára. 2002. végén a felnőtt magyar lakosság 17 százaléka internethasználó², míg az Európai Unió tagállamaiban átlagosan a lakosság több mint fele (51%) használja az internetet³.

Az internet magyarországi alacsony penetrációjáért a nyilvánosság fórumain túlnyomóan az internetezés lakosság által megfizethetetlenül magas költségeit teszik felelőssé. Az alábbi dolgozatban ezzel az egydimenziós érveléssel szeretnénk vitába szállni, mert úgy látjuk, hogy a nemhasználatot nem csak pénzügyi, hanem kulturális elemek is meghatározzák.

A hipotézisünk tehát az, hogy a materiális vagy anyagi tényezők ugyan szükségesek, de semmiképp sem elégséges feltételei az internethasználatnak.

Mindenképpen szükségesnek tartjuk leszögezni, hogy amire ebben a dolgozatban szeretnénk rámutatni, az nem az, hogy az internetezés az uralkodó felfogással ellentétben ne igényelne valóban számottevő anyagi áldozatot, hanem az, hogy nem az anyagiak jelentik az egyedüli gátat az internetezés elterjedésében. Számolnunk kell jelentős kulturális és kognitív korlátokkal is, amelyek áttörése nem oldható meg pusztán a műszaki ellátottság biztosításával és eszközi támogatásokkal, hanem mentalitásbeli változtatásokra, képzésre van szükség.

² Forrás: TÁRKI-Omnibusz, 2002. december

³ Forrás: Eurobarometer, 2002. ősz

Amennyiben ezt a kognitív hozzáférést valamilyen módon nem tudják biztosítani a digitális szakadék rossz oldalán rekedtek számára, akkor minden bizonnyal elkerülhetlenné válik a társadalmi egyenlőtlenségek egy új dimenzióval való bővülése, újratermelődése és megszilárdulása.

A dolgozat első részében egy összefoglaló áttekintést adunk az internet fejlődéstörténetéről és az internettel kapcsolatos kutatásokról, ezt követően pedig rátérünk a digitális szakadékkal és egyenlőtlenségekkel foglalkozó társadalomtudósok elméleteinek bemutatására. A tanulmány második részében empirikus adatok felhasználásával mutatjuk be az internethasználat elterjedésének akadályaként felmerülő tényezők néhány hazai sajátosságát. A módszertani rész lezárásaként többváltozós elemzési technikák segítségével járjuk körül a magyarországi internetezők alacsony arányának okait, és kísérletet teszünk hipotézisünk igazolására.

Az adatfeldolgozó rész módszertana másodelemzés. Az adatbázis, amit az elemzéshez felhasználtunk, a BME Információs Társadalom és Trendkutató Központ (ITTK) és a Társadalomkutatási Intézet (TÁRKI) közös kutatás-sorozatának legutóbbi, 2002. őszi felvételéből származik. A vizsgálat a World Internet Project⁴ (WIP) nevet viseli.

⁴ A WIP kutatásról bővebben lásd a függelék

Információs társadalom és digitális szakadék

Mielőtt hozzálátnánk a tényleges magyarországi internethasználati szokások vizsgálatához, az alábbi fejezetben kitérünk a nemzetközi szakirodalomban uralkodó nézetek ismertetésére és a fogalmak tisztázására.

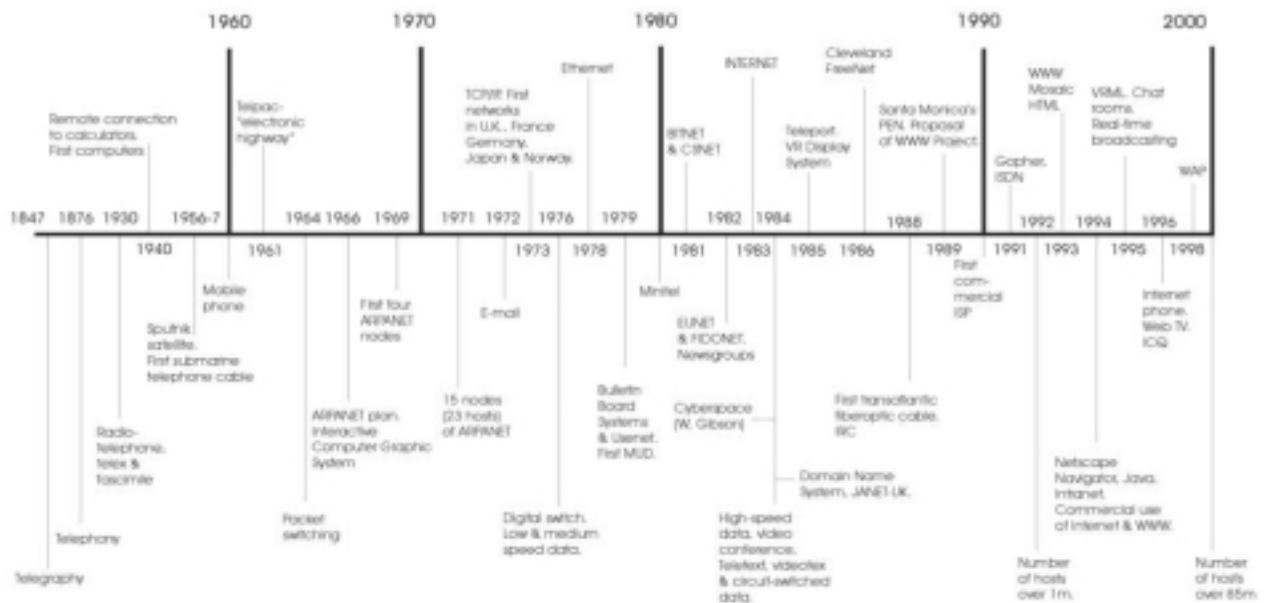
Az internet világszintű elektronikus hálózat, amely embereket és információkat kapcsol össze számítógépeken vagy egyéb, erre alkalmas digitális eszközön keresztül, biztosítván a lehetőséget a személyközi kommunikációra és az információcserére⁵. Az internet elődje 1969-ben született meg. A katonai alkalmazást hamarosan követte az akadémiai és a kormányzati intézményeket összekötő civil hálózat kialakítása, de egészen 1989-ig kellett várni az első igazi áttörésig, amit a World Wide Web megjelenése hozott. Innen már felgyorsultak az események: egy évvel később megjelent az első, igen kezdetleges böngésző, majd 1994-ben a Netscape, így már a számítógéptulajdonosok milliói számára vált lehetővé az Internet könnyű elérése és használata. 1995-ben már 42 millió felhasználó volt, számuk 2000-ben elérte a 400 millió főt, ma pedig már több mint 600 millióan interneteznek világszerte.

A posztindusztriális átalakulás első jelentős szociológus szakértője, Daniel Bell már 1977-ben azt jósolta, hogy az új digitális médiumok elterjedése komoly társadalmi változásokat fog kiváltani. Véleménye az volt, hogy különösen két tényezőnek lesz meghatározó szerepe: egyrészt a miniatürizált elektronikus rendszerek hálózatba

⁵ Paul DiMaggio, Eszter Hargittai, W.Russell Neuman, John P. Robinson: Social implications of the Internet (2001)

kötésének, ami felgyorsítja az információáramlást a kommunikációs hálózatokban, másrészt pedig a számítógépes adatfeldolgozás és kommunikáció egységes technológiába való integrálódásának.

Az információs és kommunikációs technológiai eszközök fejlődésének fontosabb állomásai

Forrás: [Vassilys Fourkas](#), [Aristotle University of Thessalonica](#)

Manuel Castells, már a Bell által előre jelzett folyamatok megvalósulását jelentő internet és az ahhoz kapcsolódó új technikák kiteljesedésének hatására dolgozta ki a hálózati társadalom modelljét. Arról elmélkedik, hogy az internet azon tulajdonságánál fogva, hogy egyesíti a hagyományos kommunikációs formák jellegzetességeit, egészen újfajta – hálózati alapon felépülő – szervezetek létrejöttét segíti elő. Ekképpen tehát a jövőben mind szerkezetükben, mind működésükben új szerveződések jelennek meg a társadalmi rendszer minden területén.

Mint általában minden újdonság megjelenésekor, kezdetben a szélsőségesen utópisztikus, pozitív előrejelzések és az elterjedés hátrányait hangsúlyozó vélemények egyszerre jelentkeztek.

Az információs társadalommal foglalkozó teóriákat két nagy csoportba lehet osztani: vannak a liberális-progresszív hagyományokhoz kötődő, a technológiai változásokhoz nagy reményeket fűző, technofil koncepciók, másfelől az azoknak egyértelműen negatív hatást tulajdonító technofób elképzelések.

Az optimista jóslatok szerint tehát az internet csökkenteni fogja a hagyományos társadalmi különbségeket, mivel mindenki számára hozzáférhető, olcsó információs eszközt testesít meg. Ennek segítségével nőnek az emberek lehetőségei arra, hogy munkát találjanak, kormányzati, politikai információkhoz jussanak, problémáik megoldásához segítséget találjanak. Az 1980-as években sokan hajlottak arra, hogy az információs társadalmat olyan megvalósítható utópiaként lássák és láttassák, amely megoldást jelent mindenféle társadalmi bajra. R. Stonier 1983-as „*The Wealth of Information: A Profile of the Post-Industrial Economy*” (Az információs jólét: a posztindusztriális gazdaság körvonala) című könyvében fejti ki nézeteit a téma kapcsán. Szerinte a változások eredményeképpen megvalósul Platón régi álma: mindenki király és filozófus lehet. Az egész társadalomra kiterjedő oktatási rendszer és a korlátlanul rendelkezésre álló információ esélyt ad mindenki számára, hogy értelmesen rendezze be életét. Az anyagi javak szűkössége megszűnik. Ahogy az ipari társadalom eltüntette a rabszolgaságot, az éhínségeket és a pestist, az információra alapozódó posztindusztriális társadalom felszámolja az egyéni szabadságot elnyomó tekintélyt, illetve értelmetlenné teszi a harcot és a háborút.

Ezzel szemben a pesszimisták azt hangsúlyozták, hogy az internet nemhogy csökkentené, hanem még inkább felerősíti a már meglévő egyenlőtlenségeket, mert a

hozzáférés lehetősége, valamint a használathoz szükséges tudások és készségek megléte eleve a magasabb társadalmi-gazdasági státusszal rendelkezőkre jellemző. Az ilyen emberek számára tehát egy újabb lehetőség nyílik a már amúgy is előnyös helyzetük erősítésére, az alacsonyabb státuszúak viszont még inkább leszakadnak.

Az internet hatásait vizsgáló kutatások tipológiája

Az internettel kapcsolatos főbb kutatási kérdéseket DiMaggio et al.⁶ öt csoportba osztja:

1. Internet és egyenlőtlenség: lehetőség vagy újratermelés?

Ez a kérdéskör vizsgálja azt, hogy az internet vajon milyen hatással lesz a már létező társadalmi egyenlőtlenségekre. Az amerikai Nemzeti Telekommunikációs és Információs Hivatal 1995-től kibocsátott éves jelentései szerint az Egyesült Államokban jelentős eltérések tapasztalhatók a hozzáférés valószínűségében az egyes társadalmi csoportokban. Megfigyelhető volt, hogy az internet használói inkább a magasabb iskolai végzettségű és magasabb jövedelmű réteg képviselői közül kerülnek ki. Jellemző továbbá, hogy minél idősebb korcsoportot vizsgálunk, annál alacsonyabb az internethasználók aránya. Ezenkívül, főként az elterjedés korai szakaszában megfigyelhető volt a férfiak és a városban lakók felülreprezentáltsága is (NTIA, 1995, 1998, 1999, 2000). Az amerikai tapasztalatok számos más országban is jellemzőnek bizonyultak az egyenlőtlenségek természetét illetően. Ezek az egyenlőtlenségek azonban lényeges változásokon mehetnek át az évek folyamán. Az idősoros vizsgálatok tapasztalatai szerint például, míg a hagyományosnak tekinthető törésvonalak (pl. nem) mentén csökkennek a hozzáférés egyenlőtlenségei, újfajta egyenlőtlenségek jelenhetnek meg a már használók között. Az egyenlőtlenségeket globális, vagyis országok közötti,

6 Paul DiMaggio, Eszter Hargittai, W.Russell Neuman, John P. Robinson: „Social implications of the Internet” (2001)

illetve társadalmi, azaz egyes országokon belüli szinten is érdemes tárgyalni. Végeredményben egyelőre úgy tűnik, hogy az internet esetében reprodukálódnak a nemzetközi téren tapasztalható egyenlőtlenségek, amelyek az egyéb médiaellátottságot is jellemzik.

2. Izoláció vagy növekvő kapcsolati tőke?

Ez a kutatási irány azt vizsgálja, hogy vajon a világháló milyen változásokat fog hozni az emberek közti kapcsolatok jellegében, valamint az időeltöltés módozataiban. Az ötvenes-hatvanas években lefolytatott vizsgálatok szerint a televízió elterjedése jelentős hatással volt az emberek szabadidő-eltöltésére és személyes kapcsolataira. A negatív jósálatok szerint az internet elterjedése – amely a televíziónál sokkal bonyolultabb, és többirányú cselekvéseket tesz lehetővé – hasonló eredményekkel járhat. A pesszimista vélemény képviselői azt hangoztatták, hogy az internet használatának elterjedésével jelentősen csökkenhet az egyéb médiumokra és időtöltési formákra szánt idő. Különösen veszélyesnek tartották az internetet a személyes és családi kapcsolatokra nézve: véleményük szerint ugyanis a világháló növelni fogja a társadalmi izolációt, és visszaszorítja a közösségi életben való részvételt. Az optimisták ezzel szemben azt hangsúlyozták, hogy az eddig csak offline (nem a világhálón) végezhető tevékenységek online intézése rengeteg időmegtakarítást eredményezhet az egyén számára. Az internet segítségével végezhető adatgyűjtés, ügyintézés, vásárlás megkönnyíti mindennapi életünket, több szabad időt tesz lehetővé. A pozitívan gondolkodók – a pesszimistáknak ellentmondva – kiemelték a világháló társadalmi kapcsolatokra és interperszonális kommunikációra gyakorolt pozitív hatásának lehetőségét is. Az internetes kommunikáció egyrészt elősegítheti a meglévő kapcsolatok erősítését, például az e-mail segítségével, amely egy gyorsabb és egyszerűbb kommunikációs csatornaként

intenzívebbé teheti a már meglévő kapcsolatokat. Másrészt pedig a világhálón keresztül új típusú ismerkedési és kapcsolat-felvételi technikák jelennek meg. A fórumokban és chat-roomokban lehetővé válik a speciális érdeklődésű, hasonló politikai, vallási, szakmai gondolkodású, azonos hobbit űző emberek egymásra találása, vélemény- és információcseréje földrajzi távolságtól függetlenül.

Egyes kutatások, a pesszimistákat igazolva azt mutatták ki, hogy minél többet internetezik valaki, annál kevesebb időt szán offline kapcsolataira és egyéb tevékenységekre. Más vizsgálatok azonban határozottan cáfolták ezeket az eredményeket, megkérdőjelezve a fenti kutatások módszertani helyességét állítván, hogy az internethasználat és a társadalmi kapcsolatok mennyisége és jellege nincs összefüggésben egymással. Újabb kutatások pedig egyenesen azt mutatták ki, hogy a világháló használói (különösen az elterjedés korai szakaszában használóvá válók) a nem használóknál többet olvasnak, sportolnak, járnak moziba, több társadalmi és kulturális eseményen vesznek részt⁷. Az eddigi kutatások végeredményben tehát azt sugallják, hogy bár az internet egyes esetekben alkalmas arra, hogy felerősítsen bizonyos közösségi kapcsolatokat és szélesítse az egyén kapcsolatrendszerét, a világháló egyelőre inkább kiegészíti, mint helyettesíti a hagyományos médiumokat és off-line kapcsolattartási formákat.

3. A demokratikus nyilvánosság új terepe vagy információ-koncentráció?

A politikai élet és a nyugati demokráciák politizálási stílusa kapcsán az internet komoly hatását remélték az utópikus várakozások. A világhálón az információk könnyen és olcsón hozzáférhetők, valamint lehetőség van a visszacsatolásra és az aktív politizálásra is. Világszerte tanúi vagyunk annak, hogy a kormányok, parlamentek és a különböző

⁷ A cikkből az nem derül ki, hogy a DiMaggio által hivatkozott kutatás kitér-e arra, hogy megeshet az is, hogy nem az internethasználat van hatással a kultúra-fogyasztásra, hanem a kulturális tényezők határozzák meg azt is, hogy valaki internetezik-e, meg azt is, hogy jár-e színházba.

politikai intézmények megjelennek a világhálón. A legutóbbi elnökválasztáskor az Egyesült Államokban lehetővé tették az internetes voksolást. Mindemellett a világháló alkalmat ad arra, hogy a híreket, véleményeket magunk válogassuk a legkülönbözőbb forrásokból merítve, és ezeket nyilvánosan interpretáljuk. A hasonlóan gondolkodók megoszthatják véleményüket egymással, megvitathatják az ellentétes oldal képviselőivel, az azonnali reagálás lehetőségével és cenzúra nélkül. A remények szerint mindezen adottságok segítségével egy informáltabb, politikailag aktívabb, jobb érdekérvényesítő politikai közönség alakulhat ki. Az eddigi felmérések szerint azonban az internet mint politikai információforrás egyelőre inkább kiegészítő szerepet játszik a hagyományos formák mellett. A kutatások tanúsága szerint ugyanis az internet ilyen irányú funkcióit inkább azok használják ki, akik egyébként is jól tájékozottak, illetve politikailag elkötelezettek. Más kutatások is arra mutattak rá, hogy a különféle internetes mobilizáló akciók, amelyek a politikai részvétel intenzitását kívánták növelni, nem a passzívokat mozgósították, hanem a már elkötelezettek fellépését tették szervezettebbé.

4. Hatékonyság vagy ellenőrzés?

Az internet szervezetekre gyakorolt várható hatásával kapcsolatban is megjelent az optimista és pesszimista felvetések ellentéte. Egyesek szerint az információs technológiák egészen újfajta szervezeti formákat hoznak majd létre, amelyekben a hagyományos bürokratikus hierarchia háttérbe szorul, és felértékelődnek az egyéni kezdeményezések. Az Internet és az intranet forradalmasíthatják a munkafolyamatokat, hiszen megkönnyítik a részlegek és az egyes alkalmazottak közti kommunikációt, egyeztetést, tárgyalást, valamint lecsökkentik ezek költségeit. Hasonló pozitív fejleményeket vártak az elektronikus technológiák közszférában, közintézményekben

való alkalmazásától is. Az új technológiák használatának segítségével egy hatékonyabban, olcsóbban, átláthatóbban, kevésbé bürokratikusán működő közigazgatás létrejöttét jósolták. A pesszimista vélemények ezzel szemben azt hangsúlyozták, hogy az új kommunikációs technológiák új és korszerűbb lehetőséget nyújtanak a vezetőknek alkalmazottaik ellenőrzésére. Eddig viszonylag kis számú kutatás foglalkozott ezen hipotézisek ellenőrzésével. Általános tapasztalatnak mondható, hogy csakúgy, mint más területeken, a változások nem pusztán a technológiai lehetőségekből adódnak. Az egyes újítások adaptálása és az általuk nyújtott lehetőségek különböző kihasználása erősen függ a szervezeti normáktól és hagyományoktól, a társadalmi környezettől. Az alkalmazottak e-mail és webhasználatát sok cég intenzíven ellenőrzi, és az ellenőrzés mértéke, illetve a hozzáférés biztosítása eltérő lehet a szervezeti hierarchia egyes szintjein. A megfigyelések arra is rámutattak, hogy az egyes ágazatokban a piaci nyomás hatására vetik be az új technológiákat, speciális területeken. Ez azonban nem jelent általános átalakításokat. Tehát, bár az új technológiák mélyreható változásokat eredményezhetnek a szervezeti felépítésben és működésben, az hogy ezek a változások milyen kiterjedtek, mely alkalmazottakat érintik, milyen területeket alakítanak át, igen változó lehet az egyes ágazatok, területek, sőt egyes cégek esetében.

5. Egyéni kibontakozás vagy újabb tömegmédiá?

A DiMaggio által megjelölt öt kutatási irány közül az internet kultúrára gyakorolt hatásáról tudunk talán a legkevesebbet. Ezúttal is leginkább a technológia nyújtotta lehetőségeket sorolhatnák fel, de az, hogy ezek milyen módon valósulnak meg, mennyire válnak kihasználttá, továbbra is a jövő kérdése. Az internet egyelőre kiegészítő szerepet játszik más médiumok és kulturális fogyasztási szokások mellett. Az új médium azonban az eddigiekhez képest egészen eltérő tevékenységekre ad

lehetőséget. Egyrészt mindenki megtalálhatja a számára érdekes és értékkel bíró tartalmakat, függetlenül attól, hogy az adott téma mennyire népszerű. Ami azonban ennél is fontosabb, az interneten magunk hozhatunk létre és terjeszthetünk kulturális „termékeket”. Ez megvalósulhat úgy, hogy saját zenénket, írásunkat, alkotásunkat tesszük a világhálóra. Így gyakorlatilag mindenki olcsón kiadóvá, producerré válhat, az egyéni kreativitás kiteljesedhet és közönséget találhat. Az optimista vélekedések szerint ezzel a kulturális javak és információk áramlása demokratizálódhat: az internet megszüntetheti mind az alkotók, mind a közönség függőségét a hagyományos hír- és média-vállalatoktól, szervezetektől. Fontos kérdés azonban, hogy ezek a szervezetek hogy jelennek meg a világhálón. A pesszimista álláspont képviselői ez esetben azt emelik ki, hogy a gazdaságilag erős, befolyásos szervezetek az interneten is kiépíthetik érdekeltségeiket, elnyomva ezzel az önálló kezdeményezéseket, jelentéktelenné és láthatatlanná téve a világháló nyújtotta, alternatív lehetőségeket.

A digitális szakadék

Az internethez hozzáférő emberek száma folyamatosan növekszik. Míg 1993-ban mintegy 10 millióan interneteztek, ma már több mint 600 millió felhasználó van világszerte.

1. táblázat A világ internet-felhasználói számának növekedése:

Évszám	Millió fő
1992	7
1993	10
1994	20
1995	39
1996	73
1997	116
1998	181
1999	270
2000	385
2001	501
2002	605

Forrás: ITU, 2002

A világhálóhoz való hozzáférés általában a szükséges infrastruktúra meglétét jelenti. Ilyen módon a digitális szakadék a legáltalánosabb meghatározás szerint egy (folyamatosan növekvő) rés azon emberek vagy közösségek között, akiknek van hozzáférésük az információs technológiákhoz és akiknek nincs⁸.

A digitális szakadék (digital divide) kifejezés természetesen az Amerikai Egyesült Államokban született az 1990-es évek közepén. Az első egy-két évben ezt a kifejezést csak politikusok és újságírók használták. Azt próbálták vele kifejezni, hogy a modern információs és kommunikációs technológiai (IKT) eszközök hozzáféréseinek biztosítása révén, hamarosan felnőtte válhat egy olyan nemzedék, ahol a digitális megosztottság

⁸ Andy Carvin: „*Mind the Gap: The Digital Divide as the Civil Rights Issue of the New Millenium.*” (2000)

nem szakítja ketté a társadalmat, azaz mindenki számára elérhetőek lesznek azok az eszközök (személyi számítógép és internet), amelyek segítségével könnyen és olcsón lehet információhoz jutni, valamint kommunikálni.

Egyre többen érvelnek azonban amellett, hogy a fizikai hozzáférés biztosítása még nem jelenti az információs társadalomból való kirekesztettség veszélyének megszűnését. A digitális szakadék már 1996 környékén az új technológiai eszközök hozzáférési esélyében megmutatkozó társadalmi különbségeket próbálta kifejezni. Ezt mutatta meg adatokkal alátámasztva 1997 márciusában az amerikai Nemzeti Telekommunikációs és Információs Hivatal (NTIA) „*Falling Through the Net*” című tanulmánya.

Mark Warschauer például arra hívja fel a figyelmet, hogy az internethasználat elterjesztését támogató kezdeményezések és programok gyakran azért nem érik el céljukat, mert csak a hardverre és a szoftverre összpontosítanak, és nem fordítanak elegendő figyelmet az emberi és társadalmi tényezőkre. Ezért javasolja a digitális szakadék fogalmának újrafogalmazását, ahol a fizikai hozzáférés mellett olyan további erőforrásokhoz való hozzáférést is figyelembe kell venni, amelyek lehetővé teszik, hogy az emberek képesek legyenek megfelelően használni az új technológiákat⁹.

A hozzáférés fogalmának árnyalásával tehát elégtelenné válik az emberek és közösségek „have’s” és „have-not’s” csoportokra – azaz fizikai hozzáféréssel rendelkezőkre, illetve nem rendelkezőkre – való felosztása. Ernest Wilson „*Closing the Digital Divide*” című írásában megkülönbözteti a formális és a valódi hozzáférést (formal, illetve effective access). A formális hozzáférés gyakorlatilag az internethez való fizikai hozzáférést jelenti, vagyis hogy a felhasználók számára földrajzi és materiális értelemben is megjelenik, és elérhetővé válik a szolgáltatás. A valódi

⁹ Mark Warschauer: „*Reconceptualizing the Digital Divide*” (2002)

hozzáférés fogalma ezzel szemben a mélyebb rétegekre vonatkozik. Az infrastrukturális – szükséges, de nem elégséges – feltételek mellett a pénzügyi hozzáférés, a kognitív hozzáférés, a tartalmi hozzáférés, valamint a politikai hozzáférés az, ami ténylegesen meghatározza, hogy az egyén vagy az egyének csoportjai használják-e az internetet.

A pénzügyi hozzáférés arra vonatkozik, hogy a felhasználónak megvan-e a megfelelő gazdasági háttere ahhoz, hogy folyamatosan képes legyen finanszírozni az információs technológiák – jelen esetben az internet – használatát. Hiába vannak meg az infrastrukturális feltételek, ha az adott ország lakosságának nagy része nem engedheti meg magának a szolgáltatások igénybevételét.

A kognitív hozzáférés a felhasználó személyes intellektuális képességeire és tudására utal. Az interneten a keresett információ megtalálásához (keresés, kiválasztás, felhasználás) számos készség elsajátítására van szükség – és ez nem csupán a számítógépes ismeretekre vonatkozik. A felhasználóknak továbbá képesnek kell lenniük információkat küldeni is, nemcsak fogadni. Bizonyos készségek könnyen elsajátíthatók, másokat viszont csak hosszabb tanulás során lehet megszerezni. Az iskoláknak kiemelkedően jelentős szerepük van a kognitív feltételek biztosításában. Jelen dolgozat szempontjából ez a kognitív hozzáférés a legfontosabb. Az általunk használt kognitív tényezők fogalom azonban túlmutat a Wilson által meghatározott jelentésen, hiszen legalább annyira meghatározónak véljük a tudások és képességek mellett azokat az attitűdöket is, amelyek által az internet elérése és használata fontossá és követendő példává válhat.

Wilson szerint elengedhetetlen a termék- vagy tartalom-hozzáférés is. Hiába vannak meg ugyanis a fizikai, a pénzügyi és a kognitív feltételek akkor, ha a potenciális felhasználók nem találnak számukra fontos vagy vonzó és érthető tartalmat. Komoly probléma, hogy a világ legtöbb nyelvén nagyon kevés tartalom van az interneten – az

angol nyelv szinte egyeduralkodó. Az egyes országok számára kulcsfontosságú, hogy legyenek olyan képzett szakembereik, akik képesek előállítani azt a tartalmat, amire a felhasználóknak szükségük lehet.

És végül a wilsoni modell utolsó eleme a politikai hozzáférés. A lakosság nagy része számára az internet akkor bír majd nagy hozzáadott értékkel, ha lehetőségük lesz online beleszólni a szolgáltatások kialakításába. Ha a felhasználók kommunikálhatnak a kormánnyal, a szabályozó testületekkel és más intézményekkel, akkor sokszor akár pénzben kifejezhető előnnyel jár majd az interneten keresztül történő ügyintézés.

„Az Új Törvénykönyv” című cikkükben Dessewffy Tibor és Z. Karvalics László azt fejtik ki, hogy Wilson szofisztikált hozzáférés-fogalma tulajdonképpen az információs társadalommal foglalkozó tudósok által kedvelt és gyakran hivatkozott Metcalfe-törvény kritikája. A Metcalfe-törvény szerint „egy hálózat értéke a hozzá csatlakozók számának mértani haladványa szerint növekszik”. Ezzel szemben a hálózat wilsoni értelemben vett értéke attól függ, hogy a fizikai hozzáférés mellett milyen mértékben biztosítottak a pénzügyi, kognitív, tartalmi és politikai feltételek. A szerzőpáros tehát a Metcalfe-törvény kétdimenziós hálózat-képét, Wilson társadalmi faktorai segítségével háromdimenzióssá alakította.

Carvin szintén osztja azt a véleményt, miszerint az infrastruktúra csupán egyetlen darabkája annak a mozaiknak, amelynek további részeit a tartalom, a digitális írástudás, a pedagógia és az információs átalakulást segítő közösség alkotja. Ez utóbbi tényező azért is különösen fontos, mert a világhálóra újonnan csatlakozókat a pozitív élmények, a megerősítés rövid időn belül magabiztos felhasználókká teheti. Ezen kívül – mivel a legtöbb diffúzió-elmélet az új technológiák alsóbb társadalmi rétegekbe történő

leszivárgását valószínűsíti – az új felhasználók pillanatok alatt további emberekkel növelhetik az internetezők táborát, és ezáltal csökkenthetik a meglévő szakadékot. Tehát a segítő – technikailag és érzelmileg támogatást nyújtó – közösségek, intézmények, de akár vállalatok is központi szerephez jutnak az internet terjedésében, pontosabban a terjedés ütemében.

Ezekből az elképzelésekből következik, hogy a digitális szakadéknak több dimenziója létezik, amelyek közül csupán egy az internethez való fizikai hozzáférés. Ezen – infrastrukturális – dimenzió alapján Pippa Norris¹⁰ megkülönbözteti a globális, illetve a társadalmi szakadékot. A globális szakadék az országok közötti, a társadalmi szakadék pedig az országokon belüli egyenlőtlenségekre utal. A harmadik szakadék, az online közösségen belüli eltérő felhasználási mintákból adódó demokratikus szakadék egyik oldalán a politikai tartalmak iránt érdeklődő és közéleti fórumokon vitatkozó felhasználók csoportja áll, míg a másik oldalon az ilyen tartalmakat soha, vagy ritkán keresőké.

A globális szakadék

Amikor digitális szakadékról beszélünk, a legtöbbször a globális szakadékra gondolunk. A globális szakadék az internet-hozzáféréssel rendelkezők arányának nemzetközi – elsősorban a fejlett és fejlődő országok közötti – különbségeit jelenti. A 2. táblázat alapján jól látszik, hogy az online populáció eloszlása meglehetősen egyenlőtlen. Az internetet használók csaknem kétharmada (62 %) Európában vagy Észak-Amerikában – tehát a fejlett világ valamelyik országában – él.

¹⁰ Pippa Norris. „*Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies*” (2001)

2. táblázat: Online népesség földrajzi területenként

2002. szeptember, október	Mennyien vannak online? (fő)	A teljes népességen* belüli arány
Afrika	6,31 millió	0,8 %
Ázsia/Óceánia	187,24 millió	5,3 %
Európa	190,91 millió	26,2 %
Közel-Kelet	5,12 millió	2,9 %
Kanada, Egyesült Államok	182,67 millió	57,2 %
Dél-Amerika	33,35 millió	9,3 %
A világon összesen	605,6 millió	9,7 %
Forrás	www.nua.com	*www.census.gov

Castells például amellelt érvel, hogy a hajdani harmadik világból kiszakad egy rész, amelyet a fejlett világ, a globális hálózati társadalom egyszerűen ignorál majd, érdektelennek minősít. Ehhez képest a korábban harmadik világgént vagy fejlődő államként ismert országok egy másik része képes betagozódni az új világrendszerbe. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy ezek a globális hálózathoz csatlakozó országok egyenlő feltételekkel és azonos pozíciókkal vennének részt az új hálózati társadalom rendszerében.

Az eszközellátottságban mutatkozó eltérésekkel kapcsolatban két, egymással párhuzamosan létező elmélet él, amelyek szoros rokonságot mutatnak a már felvázolt technofil és technofób irányzatokkal. A normalizációs elmélet szerint a globális szakadék a technológiai diffúzió előrehaladtával szűkülni fog, tehát az új technológiát korábban adaptálók kiváltságos helyzete a telítődés során elveszik. Az internet esetében ez azt jelenti, hogy minél több embernek lesz hozzáférése, annál valószínűbb, hogy a globális és társadalmi különbségek lassacskán eltűnnek. Ezzel szemben a stratifikációs modell szerint azok – az országok vagy emberek –, akik az információs hálózatban hagyományosan előnyös helyzetben vannak, hosszú távon megerősítik pozícióikat. A

pozíciók megerősödése ráadásul nem hogy nem csökkenti, de tovább növeli a szakadékot a hozzáféréssel rendelkezők és nem rendelkezők között.

Az internet megjelenése és tömeges elterjedése viszonylag új folyamatnak tekinthető, ezért meggondolatlanság lenne az internet-penetráció jelenlegi mintái alapján igazolva látni a normalizációs, illetve a stratifikációs modellt. Bár egyes korábbi technológiák, mint a telefon diffúziójának mintája nem a gazdag és a szegény országok közötti eltérések csökkenését mutatják¹¹, egyáltalán nem biztos, hogy ez az internet esetében is érvényes lesz. Carlos Braga¹² szerint például vannak előnyei annak, hogy a fejlődő országok követni kényszerülnek a fejlett országok által diktált iramot. Az állítja, hogy így az elmaradott országok átugorhatnak bizonyos fejlődési lépcsőfokokat, és nem kell kitérőt tenniük azokba a zsákutcákba, amelyekbe a fejlett országok annak idején befordultak. Ezt bizonyítja, hogy az alacsony bevételű országokban 1996-ban magasabb volt a digitális telefonvonalak aránya (95%), mint a gazdag országokban (86%). Braga szerint a hálózati logika inkább a bevonás, mint a kirekesztés irányába hat, ezért a fejlődő országoknak jó esélyük van arra, hogy az információs technológiák használatában – nemzetközi segítséggel – rövid időn belül utolérjék a fejlett országokat. Ez az érvelés persze azt feltételezi, hogy a technológiai fejlődés unilineáris, azaz csak egy irányba haladhat. Ez az elképzelés azonban több ponton támadható. Braga ugyanis nem tér ki arra, hogy számos esetben a technológiai diffúziót a helyi adottságok alakítják. Ilyen módon egyáltalán nem biztos, hogy az az út, amelyen például az Egyesült Államok a XIX. század óta halad, azonos volna a fejlődő országok számára megfelelővel.

¹¹ „Miközben a fejlett országokban a telefonellátottság közel 100 százalékos, addig a föld teljes népességének majdnem fele még soha életében nem telefonált.” (ITTK-Infiniit)

¹² Carlos Braga: „*Inclusion or exclusion?*” (1998)

Rodríguez és Wilson az „*Are Poor Countries Losing the Information Revolution?*” című tanulmányukban egyértelműen kijelentik, hogy a globális szakadék az információs technológiákra vonatkozóan egyre növekszik. Szerintük az egyetlen jó hír a digitális szakadékkal kapcsolatban az, hogy a negatív jelenségre több nemzetközi és országos szervezet kezdett megfogalmazni szakmai választ.

Az internet-hozzáférésben mutatkozó nemzetközi különbségek okai általában hasonlítanak más információs technológiák egyenlőtlen eloszlásának okaihoz. A legtöbb kutatás a különféle információs technológiák és más fogyasztási javak egyenlőtlen eloszlásának legfőbb okaként a gazdasági fejlettséget jelöli meg. Rodríguez és Wilson munkája is azt az állítást erősíti, hogy míg a gazdag országok polgárai soha nem látott technológiai fejlődésnek lehetnek részesei, addig úgy tűnik, hogy a szegény országok számára az internet csak a már meglévő gazdasági és társadalmi hátrányok újabb indikátorává válik.

Az egyes országok gazdasági fejlettsége azonban nem kielégítő magyarázata a globális szakadék jelenségének. A hasonló gazdasági fejlettségi szinten levő országokban az online közösség arányában igen komoly eltérések vannak. Gondoljunk például Franciaországra, ahol az internetezők aránya 26 százalék, illetve Hollandiára, ahol viszont ugyanez az arány 66 százalék. A gazdasági fejlettség tehát jól magyarázza a fejlődő és a fejlett országok eszközellátottságában mutatkozó jelentős különbségeket, de a fejlett országok közötti eltérések magyarázata kifinomultabb elemzést igényel.

Hargittai Eszter „*Weaving the Western Web*” című tanulmányában az internet-hozzáféréssel rendelkezők arányának különbségeit vizsgálta az OECD országokban. A vizsgálat módszere OLS regressziós analízis volt, melyben függő változóként szerepelt

az adott ország internet-hostjainak száma, független változóként pedig az egy főre jutó nemzeti össztermék, a jövedelembeli egyenlőtlenségeket mérő Gini koefficiens, az iskolázottság, az angol nyelvtudás, az adott ország távközlési politikája (monopólium vagy sem), az internet-hozzáférés költsége, valamint a vonalas és mobiltelefon-ellátottság. Hargittai kutatásának eredménye alapján az OECD országok internet-hostjainak számát – tehát végső soron a behálózottságot – elsősorban a gazdasági fejlettség és a távközlési politika befolyásolja.

A társadalmi szakadék

A globális szakadékhoz hasonlóan a társadalmi szakadék is a fizikai hozzáférés alapján definiálható. Mára általánosan elfogadottá vált az az állítás, hogy a számítógép- és internethasználat a társadalomban egyre fontosabb feltétele a gazdasági boldogulásnak, a magas fokú iskolázottságnak, a jó karrierlehetőségeknek, különféle network-ökben való részvételnek és így tovább. Ezért egyáltalán nem mindegy, hogy az új technológiák által nyújtott lehetőségek a hagyományosan kedvezőtlen körülmények között élő társadalmi csoportok felzárkózását jelentik-e, vagy tovább erősítik az információ-gazdag, szociálisan kedvező helyzetben levő réteg pozícióját.

Számos szociológiai változó mentén jelentős törés van az információs és kommunikációs technológiákat használók és nem használók között. Pippa Norris „*Digital Divide?*” című könyvében az Egyesült Államok, valamint az Európai Unió országain belüli információs egyenlőtlenségeket a jövedelem, a foglalkozás, az iskolázottság, a nem és a kor dimenzióin keresztül közelíti meg. Az Egyesült

Államokban ezen kívül jelentős szempont az etnikai hovatartozás¹³. Az Európai Bizottság 2001-es „*e-Inclusion – The Information Society’s potential for social inclusion in Europe*” című tanulmányában további dimenzióként szerepel a regionális elhelyezkedés (centrum-periféria; urbánus-rurális), valamint külön rész foglalkozik a fogyatékkal élők eszközellátottságában mutatkozó hátránnyal is. Az alábbiakban – Norris alapján – számba vesszük társadalmi szakadékot meghatározó öt legfontosabb társadalmi mutatót.

1. Jövedelem. Mint ahogyan a globális szakadék esetében az országok behálózottságában mutatkozó különbségek egyik legnagyobb magyarázó erővel rendelkező változója a gazdasági fejlettség volt, úgy az egyének internet-hozzáférést is alapvetően a jövedelem határozza meg. Jóllehet az internet terjedése az adatátviteli sebesség folyamatos növekedését, a szolgáltatások megbízhatóbbá válását, a használat egyszerűsödését és a hozzáférés árának csökkenését vonja maga után, a háztartások behálózottságát továbbra is erősen befolyásolja a családok bevétele.
2. Foglalkozás. A foglalkozás szintén befolyásolja a behálózottságot. Mára sok munkahelyen az internet és a belső hálózatok használata elengedhetetlen feltétele lett a hatékony működésnek. Ez azt is jelenti, hogy sok (elsősorban vezető beosztású) munkavállalónak van lehetősége a munkahelyén az újabb információs technológiák alkalmazásához szükséges tudás megszerzésére. A másik oldalon azonban ott vannak azok a dolgozók, akiknek – még ha használnak is számítógépet munkájuk során – nem nyílik lehetőségük az internetezéshez fontos készségek elsajátítására. Ennek ellenére a foglalkozás

¹³ lásd: NTIA – „*Falling Through the Net*” sorozat

jellege kevésbé befolyásolja a behálózottságot, mint például a jövedelem. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a foglalkozás típusa és a jövedelem összefügg. Fontos azonban észrevenni azt a jelenséget is, hogy míg az otthoni hozzáférések száma évek óta folyamatosan növekszik, addig a munkahelyi internet-elérés szintje alig változik. A munkahelyi hatás tehát az idő előrehaladtával valószínűleg egyre gyengülni fog.

3. Iskolázottság. Az iskolázottság az internet-hozzáférés szempontjából a jövedelem mellett szintén nagyon fontos befolyásoló tényező. Az oktatási intézmények általában jó lehetőséget nyújtanak az információs technológiák használatára. A legtöbb országban az iskolák az első behálózott intézmények között voltak. Ez nemcsak azt jelenti, hogy az iskolai környezet lehetővé teszi az önképzést az érdeklődő diákok számára, hanem az oktatás során az új eszközökhöz szükséges készségek (angol nyelvtudás, gépirás, stb.) is könnyen elsajátíthatóvá válnak.
4. Nem. Az internet térnyerésének kezdetén az online közösségen belül a férfi felhasználók jelentősen felülreprezentáltak voltak. Az utóbbi időben a nemi szakadék (gender gap) az Egyesült Államokban szűkülni látszik: az új technológiákhoz való eltérő hozzáállásuk ellenére nagyjából ugyanannyi nő internetezik, mint férfi. Néhány tanulmány azonban hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államokon és Kanadán túl a nemi szakadék még mindig létező jelenség. Az Európai Unió egyes tagországaiban például a nemi szakadék az utóbbi években tovább növekedett. Fontos megemlíteni, hogy a nemi szakadék az EU-ban az egyéb okból hátrányos helyzetű csoportok között még szélesebb.
5. Kor. Az új technológiák fogadtatása általában kedvezőbb a fiatalabbak körében. Így van ez az internet esetében is: a hozzáféréssel rendelkezők között az

idősebbek erősen alulreprezentáltak. Ugyanakkor az utóbbi hónapokban a nyugdíjasok körében az internethasználat az EU-ban olyan gyorsan növekedett, hogy e dimenzióban (legalábbis egyes tagországok esetében) kedvező változásokra lehet számítani.

Az utóbbi időben az amerikai adatok a társadalmi szakadék bizonyos dimenzióiban a különbségek csökkenését mutatják, míg Európában minden szempontból egyre élesebbek a különbségek a csoportok között.

A fizikai (vagy formális) hozzáféréstől adódó szakadékok tárgyalása után most áttérünk az online populáción belül tapasztalható egyenlőtlenségek bemutatására.

A demokratikus szakadék

Az utóbbi években egyre több olyan kutatás zajlott, amelyik a fizikai hozzáférés kérdéskörénél néhány réteggel mélyebbre akart menni az információs technológiák hatásának megértésében. A kutatások egyik része azon előfeltevéstől indult ki, miszerint az internet jellegénél fogva alkalmas lehet a fejlett világ országaiban oly kínos folyamat, a demokratikus intézményrendszer iránti növekvő bizalmatlanság megfékezésére. Az érvelés úgy hangzik, hogy – mivel az internet alkalmas a politikai participáció növelésére, a közéleti témákkal kapcsolatos információszerzésre, a politikai párbeszéd kialakítására, valamint a döntéshozatalban való részvételre – kellő számú érdeklődő felhasználó esetén a képviselői demokrácia új minősége jöhet létre.

Pippa „*Norris Who Surfs?*” című tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy az internethasználat tekintetében éles különbség van az „általános felhasználók” és a

„politikai aktivisták” között. A Pew Research Center 1998-as adatbázisán alapuló faktoranalízis azt mutatta, hogy az internetes aktivitás két dimenzióját lehet megkülönböztetni. Az általános felhasználók a világhálót jórészt – a televízióhoz, vagy az újsághoz hasonlóan – a napi eseményekkel kapcsolatos információszerzésre használják. Az általuk keresett tartalmak (például tőzsdei jelentések, sporteredmények, filmekről szóló információk, online vásárlás, stb.) az esetek többségében apolitikusak. Az ilyen online tájékozódás során ugyan könnyű politikai témákba belefutni, ám ez inkább tekinthető véletlenszerűnek, mint szándékoltnak. Ezzel szemben a politikai aktivisták főként különféle online politikai vitákban való részvétel, vagy különleges (például a korábbi választásokkal kapcsolatos) információszerzés céljával csatlakoztak az internetre.

Az online populáción belül ezért az úgynevezett demokratikus szakadék egyik oldalán az általános (főként apolitikus) tartalmak iránt érdeklődők vannak, míg a másik oldalán a politikai tartalmak iránt érdeklődők. Ez önmagában talán nem túl érdekes, hiszen biztosan vannak olyanok is, akik egy napilapban csak a sporthírekre, mások pedig csak a belpolitikára kíváncsiak. Az azonban már megdöbbenő, hogy az internet-penetráció növekedése kiterjesztette ugyan az általános információk (mozi, időjárás, stb.) közönségét, nem nagyon változtatott azonban a politikai tartalmak közönségének nagyságán. Ez azt jelenti, hogy a demokratikus szakadék tágulni látszik: arányaiban egyre kevesebb felhasználót hoz lázba az online politikai participáció lehetősége.

Mindez arra bizonyíték, hogy a fizikai hozzáférés önmagában nem jelenti a digitális egyenlőtlenségek eltűnését. Sőt, új, összetettebb szakadékok húzódnak a felhasználók egyes csoportjai között.

A második szintű digitális szakadék

Az utóbbi időben egyre több tanulmány hangsúlyozza, hogy a digitális szakadék hagyományos fogalma félrevezető, mert digitális megoldások keresését sugallja, azaz nem lép túl a fizikai hozzáférés biztosításának igényén. Mivel az információs technológiák önmagukban nem tekinthetők gyógyszernek egyetlen társadalmi problémára sem, a fizikai hozzáférés mellett figyelmünket számos emberi, társadalmi tényezőre kell irányítanunk. Mint arról a korábbiakban már érintőlegesen esett szó, az internet eredményes használatához számos készség elsajátítására van szükség.

Ezen online készségek és képességek kutatását foglalta össze Hargittai Eszter „*Second-Level Digital Divide*” című tanulmányában. A mintába bekerült 54 felhasználónak öt különböző témájú weboldalt kellett megtalálnia az interneten. A világhálón töltött idő és a bejárt út is rögzítésre került. Az információkeresési készség meghatározása tulajdonképpen egy feladat sikeres teljesítése volt – lehetőleg minél kevesebb idő felhasználásával.

A legnehezebb feladatnak a politikai információ megtalálása bizonyult, ami az előző fejezetben tárgyalt demokratikus szakadék vonatkozásában különösen elgondolkodtató eredmény. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a politikai tartalom pusztán jelenléte nem elég ahhoz, hogy a politikai participáció és kommunikáció gyökeres változáson menjen keresztül.

A kutatás legérdekesebb eredménye, hogy az online készségek, valamint a kor, a nem, az iskolázottság és a korábbi számítástechnikai ismeretek szorosan összefüggenek egymással. Azaz minél fiatalabb, iskolázottabb és tapasztaltabb valaki, annál nagyobb a valószínűsége, hogy sikeresen és hatékonyan tudja használni az internetet. Ezek az

eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy egy hálózatra csatlakoztatott számítógép még nem jelenti azt, hogy az előtte ülő ember a számára releváns információkat megtalálja. A világháló eredményes használatához szükséges készségek taníthatók, ezért valószínűleg az oktatási intézményeknek kulcsfontosságú szerepük van a második szintű digitális szakadék áthidalásában.

Az internethasználat gátjai hazai adatok tükrében

A digitális szakadékkal foglalkozó elméletek ismertetése után most hozzátunk a konkrét probléma, nevezetesen a magyar lakosság körében tapasztalható alacsony internethasználati arány okainak feltárásához. A másodelemzésen alapuló vizsgálathoz a World Internet Project (WIP – lásd a függelékben) longitudinális panel-kutatás 2002. évi, második magyarországi adatfelvételi hullámának adatait használjuk fel¹⁴.

Az elemzést a WIP kérdőív azon kérdéséből kiindulva kezdjük, hogy „Miért nem használja az internetet?”. A kérdést értelemszerűen csak azoknak teszik fel, akik előzetesen már úgy nyilatkoztak, hogy nem használnak internetet¹⁵. Az említett kérdés nyitott kérdés, vagyis a válaszolók saját szavaikkal mondják el, hogy miért is nem használják az internetet, nem pedig előre képzett kategóriák közül kell választaniuk. A kódolás tehát a válaszadás után következett, és – lévén nyitott kérdés – előfordulhat természetesen, hogy egy válaszban több különböző oktalajdonítás rejlik, ekképpen több kategóriába kódolandó. A kódolást követően – a több válaszlehetőségből adódóan – rendelkezésünkre áll számos bináris (említette, nem említette ezt az okot) változó. (A kódolási kategóriákat sajnálatos módon nem utólag, a válaszok áttekintése után képezték, hanem előre, ezáltal könnyítve ugyan az adatrögzítők munkáját, de elveszítve a nyitott kérdés nagy előnyét, a rugalmasságot. A felsorolt, a kérdezőbiztosok által a besoroláshoz választható kategóriákat az egy évvel korábbi kérdőívől vették át

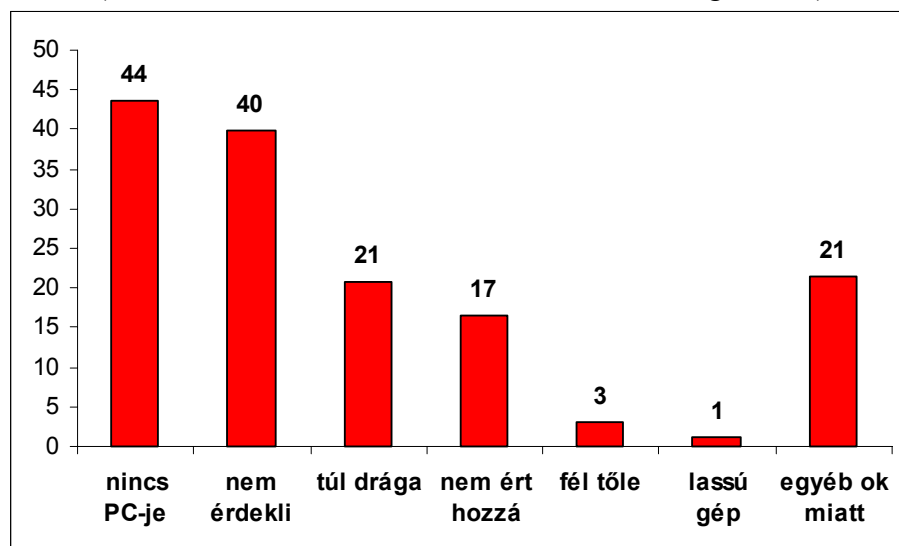
¹⁴ A mintában 3763 15 éves és idősebb személy szerepel. A magyar lakosság megfelelő reprezentálása érdekében a következő dimenziók mentén korrigálták az eltéréseket: nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus és az új technológiákkal kapcsolatos attitűdök. Ez utóbbira a kutatás panel-jellege miatt volt szükség, mert azok, akik szerint „az új technológiák jobba teszik a világot” és azok, akik szerint „az emberek túl sok időt töltenek internetezéssel” szignifikánsan nagyobb valószínűséggel válaszoltak a második megkeresésnél is.

¹⁵ A teljes minta 79 százaléka (N=2967) nem használ internetet.

változtatás nélkül. Mindez azért sajnálatos, mert igen nagy az „egyéb válasz”-ok aránya: minden ötödik válaszadó említett olyan okot (is), amit – jobb híján – csak az „egyéb” kategóriába lehetett betenni.)

A nemhasználat indokait vizsgálva azt találtuk, hogy a legnagyobb arányban (42%) a *számítógép hiányát* említik távolmaradásuk (egyik) okaként. Nem sokkal kevesebben (40%) hivatkoznak arra, hogy egyszerűen *nem érdekl*i őket ez a lehetőség. Fele ekkora említési aránnyal (21%) a dobogó alsó fokán az internetezés magas költségeinek okolása foglal helyet, vagyis hogy *túl drágán*ak ítélik az internetezést. Végül még azok aránya jelentős mértékű, akik azért nem tartoznak az internetezők táborába, mert *nem értenek hozzá* (17%), nem tudják használni az ehhez szükséges eszközöket. Legfeljebb három százalékos említéssel futottak még a következő indokok: *fél az internettől* (3%) és *lassú a gépe* (1%). (1.ábra)

1. ábra Miért nem internetezik?
(A nem internetezők válaszainak százalékos megoszlása)

Azt látjuk, hogy a materiális, anyagi okok – mint például a számítógép hiánya vagy a használat árának sokallása – valóban jelentősek az internethasználat mellőzésének tekintetében. Azonban nem kerülhetik el figyelmünket a nem materiális természetű, hanem kulturális vagy kognitív eredetű indoklások – a „nem érdekli” és a „nem ért hozzá” válaszok. A nem internetezők kétötöde állítja, hogy azért nem használja az internetet, mert nem érdeklődik a világháló iránt. Ahhoz, hogy mélyebben megérthessük, hogy ki-ki mit ért ezen az állításán, hogy miből is táplálkozik érdektelensége, hasznunkra válhatna egy kiegészítő, finomabb megközelítés, a megismerés kvalitatív módszereinek egyike. Az ilyen kognitív eredetű gátakról szólva felidézhetjük a már említett Wilson-i elméletet, amely a hozzáférések között tesz minőségi különbséget. A kognitív hozzáférés esetében olyan intellektuális és képzések által elsajátítható – vagyis éppen kulturális és nem anyagi természetű – elemeket hangsúlyoz, amelyek hozzájárulnak ahhoz – mi több, nélkülözhetetlen feltételét jelentik annak –, hogy az ember birtokában legyen annak a tudásnak, hogy miképpen lehet olyan információkra az internet végtelen tengerében, amelyek értékesek és érdekesek a számára, illetve kényelmesebbé teszik életvitelét.

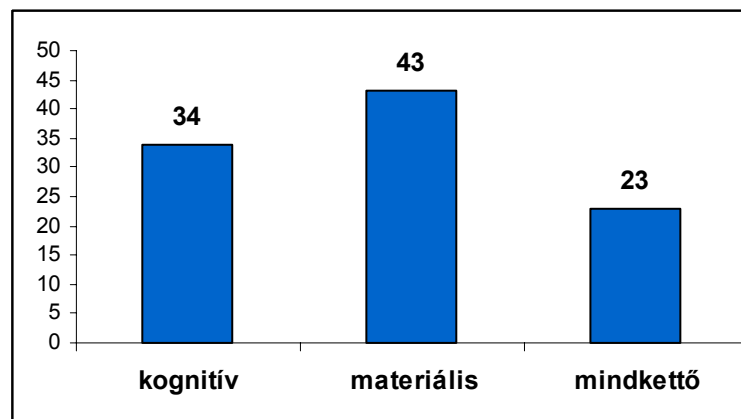
Mivel a kérdezettek arra válaszolván, hogy miért nem használják az internetet, nem feltétlenül csak egy okról számolnak be, a kognitív és materiális indokokra hivatkozások átláthatóbbá tétele végett képeztünk egy olyan változót, amely az összes, valamilyen okra hivatkozót besorolja annak alapján, hogy az illető kizárólag materiális, vagy csakis kognitív ok(ok)nak, vagy esetleg mindkét típusnak tulajdonítja az internettől való tartózkodását. Az új változónk azokat a válaszokat tekinti valós értéknek, amelyek a fent említett, konkrét oktulajdonítások közé tartoznak, az „egyéb”

kategóriába sorolt válaszokat figyelmen kívül hagyva. A változó három attribútumához a következő okokat rendeltük:

1. kognitív: „nem érdekli”, „nem ért hozzá”, „fél tőle”
2. materiális: „nincs számítógépe”, „túl drága”, „lassú a gépe”
3. mindkettő: ha kognitív és materiális okokat is említett

Mindezek alapján azt találtuk, hogy az internethasználat mellőzését valamiképpen indokolók egyharmada (34%) csak kognitív okkal vagy okokkal magyarázza távolmaradását, és további negyedük-ötödük (23%) ugyan nem kizárólag ilyen természetű okokat tesz felelőssé, de hangot ad efféle taszító okoknak is. (2. ábra) Összességében tehát a világháló adta lehetőségekkel nem élők több mint fele (57%) vél felfedezni kognitív, illetve kulturális eredetű gátakat az online világhoz történő csatlakozásának útjában. Ez az eredmény már önmagában ellentmond annak a határozott véleménynek, hogy Magyarországon az internethasználat széleskörű elterjedésének kizárólagos akadálya a használat és hozzáférés kiugróan magas anyagi vonzata.

2. ábra A nemhasználat okainak természete¹⁶
(Az indoklást adó nem internetezők százalékában)

¹⁶ Az ábrához tartozó SPSS output-ot lásd az 1.számú mellékletben

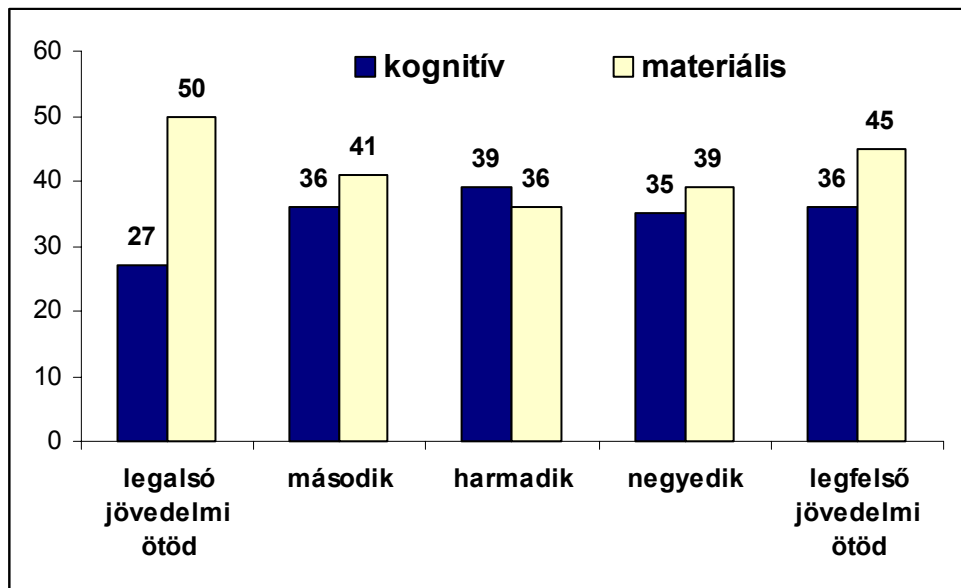
De hogy mindezzel ne elégedjünk meg, azt feltételezzük, hogy a fennmaradó kétötödnyi (43%) csak materiális okra hivatkozó nem használó között is akad, aki bizonyos kognitív-kulturális gátakat próbál leplezni – úgy saját magának, mint a külvilágnak – a materiális okok mögé bújva. A tudományos tisztesség azonban kétségkívül megkívánja, hogy szerét ejtsük az imént felvázolt feltételezésünkkel ellentétes lehetőség megemlítésének, miszerint természetesen előfordulhat az is, hogy éppen a kognitív kifogások takarnak materiális gátlásokat, vagyis hogy például valaki szégyellvén szegénységét azt mondja, hogy nem is érdekli az internet. E dolgozat keretei között, a taglalt problémakör tekintetében azonban mindenképpen az első variációt tekintjük relevánsnak és érdekesnek, ezért az első feltételezésünk nyomán lépünk tovább elemzésünkben.

Hogy a kognitív gátlásokat fedő materiális indokok némi bizonyító erejű igazolását tudjuk adni, megnéztük, hogy a különböző anyagi szinten élők milyen arányban hivatkoztak materiális vagy kulturális okokra. Ehhez a vizsgálathoz az egy főre jutó havi nettó háztartásjövedelem alapján képzett jövedelmi ötödöket használtuk mint anyagi szintet jelölő kategóriákat.

Az oktulajdonítások jellegét és a jövedelmi kvintiliseket tartalmazó kereszttáblában (3. ábra) azt találtuk, hogy az egy főre jutó háztartásjövedelem alapján képzett jövedelmi kvintilisek legfelsőbbikébe tartozók, vagyis a legmagasabb anyagi szinten lévők közel fele csak materiális okokat említett. Érdeemes megjegyeznünk azt is, hogy ennél nagyobb arányban az anyagi okokra hivatkozók csak a legalsó kvintilisben fordulnak elő. (Ez talán arra enged következtetni, hogy a legmódosabb réteg nem szívesen vallja be kognitív ellenállását.) A negyedik jövedelmi kvintilis tagjainak is majdnem kétötöde

csak materiális okokat tesz felelőssé. Elmondhatjuk továbbá azt is, hogy egyedül a középső jövedelmi ötödbe tartozók esetében nagyobb az aránya a csak kulturális okokra hivatkozóknak, mint a csak materiális okokat említőknek.

3. ábra A jövedelmi ötödkbe tartozók a nemhasználat okainak jellege szerint¹⁷
(jövedelemre érvényes választ adó, nem internetezők százalékában)

Azt persze hiába vetnénk az átlagnál jobb anyagi szinten élők, ennek ellenére materiális gátakat okolók szemére, hogy annyi minden más fogyasztási cikkért vagy szolgáltatásért ennek a többszörösét adják ki. Hiszen az, hogy egyes javakért mekkora ellenértéket – vagy, hogy adott összegért mit – tekintünk reálisnak vagy jónak, semmiképp sem egy mindenki számára egységesen elfogadott, abszolút kategória, hanem feltétlenül szubjektív és intenzíven társadalmilag meghatározott. Nem meglepő, hogy akinek fontos, hogy internetezzen, az anyagi áldozatokat is vállal ezért. Azt azonban, hogy kinek mi fontos, és mi az, amire pénzt áldoz, rengeteg nem materiális eredetű, hanem kulturálisan és társadalmilag meghatározott ok magyarázza. Természetes, hogy mindenki számára az ér sokat, ami a saját környezetében,

¹⁷ Az ábrához tartozó SPSS output-ot lásd a 2.számú mellékletben

szubkultúrájában, ismeretségi, baráti és családi körében nagy presztízsű, elfogadott és megbecsült. Úgy tűnik, hogy a magas jövedelműek között is nagy számban találhatunk olyanokat, akik számára az internethasználat rezervációs ára – vagyis az az összeg, amiért már megérné nekik az online világ részesévé válni – meglehetősen alacsony. (Hogy pontosan mit is jelentene ez az ár számukra, és hogy egyáltalán létezik-e egy ilyen összeg, vagy talán teljesen ingyen se élnének a lehetőséggel, arról érdemes volna további vizsgálatok alapján pontosabb képet alkotni.). Wilson terminológiáját (bővebben lásd 17. oldal) alkalmazva arra a megállapításra jutottunk tehát, hogy a magas jövedelemmel rendelkezők egy jelentős hányada pénzügyi hozzáféréssel ugyan rendelkezik, de a kognitív hozzáférésnek híján van, ekképpen az ő esetükben is feladat egy szakadék áthidalása, a kulturális szakadéké, amely éppoly jelentős, mint a pénzügyi, materiális szakadék.

Mindeddig oktulajdonítások – azaz tulajdonképpen szubjektív vélemények – alapján vizsgáldtunk, hiszen annak magyarázata, hogy ki-ki miért nem használ egy bizonyos technológiai eszközt, nem egyértelmű és könnyen ellenőrizhető kategória, sokakban talán még fel sem merült ez a probléma.

Most következnek két kevésbé szubjektív, azaz kemény változó viszonyának vizsgálata, nevezetesen az anyagi státusz és az internethasználat összefüggésének felvázolása.

Nézzük először az internetet használók és nem használók átlagos, egy főre jutó havi nettó háztartásjövedelmét. Az eredmények szerint az internetezők átlagos jövedelme több, mint a nem használóké. Az átlagos egy főre jutó háztartásjövedelem ugyanis a netezők esetében 53 ezer forint, míg a komplementer csoportban ugyanez az átlag csak 37 ezer forint¹⁸. Ezek tudatában feltétlenül igazat kell adnunk azoknak, akik szerint az

¹⁸ A vonatkozó SPSS output-ot lásd a 3. számú mellékletben

internetezés úri szokás, nem engedheti meg magának bárki. Ezen a ponton hosszasan elmerenghetnénk az ősrégi problémán: vajon a tyúk vagy a tojás volt előbb? Vajon mi az ok és mi az okozat? Nevezetesen azt kellene eldöntenünk, hogy valóban azért interneteznek, akik interneteznek, mert van rá pénzük, vagy talán éppen fordítva: azért van rá pénzük, mert interneteznek, vagyishogy rendelkeznek az egyik, a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciót meghatározó mutatóval, amely determinálja azt, hogy ők internethasználók. Ha feltételezzük, hogy az internethasználat valóban a kognitív hozzáférésnek is függvénye, érdemes felidézünk Bourdieu tőke-fogalmát¹⁹, amely szerint a kulturális tőke a legnehezebben megszerezhető tőkefajta, ám a legkönnyebben konvertálható egyéb tőkévé, így többek között gazdasági tőkévé is. Vagyis, ha valaki rendelkezik a megfelelő kulturális tőkével, az ezt átválthatja pénzre és egyéb anyagi javakra. A kulturálisan adott igényei szükségessé, megfelelő anyagi helyzete pedig lehetővé teszi számára az internet használatát.

Ha azonban utánajárunk annak is, hogy vajon mekkora összeget tesz ki az egy főre jutó háztartásjövedelmek átlaga a legfelső jövedelmi kvintilisbe tartozók otthonaiban, azt találjuk, hogy nem meglepő módon ez az összeg meghaladja még a használóknál tapasztalt átlagot is: 79 ezer forint. Amennyiben abból az alapfeltevésből indulnánk ki, hogy az internethasználatnak nincs egyéb szükséges feltétele, mint annak a gazdasági erőnek a megléte, amely lehetővé teszi a fizikai infrastruktúra elérését és használatát, akkor a legfelső jövedelmi kvintilisbe tartozókat az internetezők csoportjában kellene megtalálnunk. Ez azonban természetesen nem így van: a legfelső jövedelmi ötöd tagjainak ugyanis a fele sem (40%) használ internetet²⁰.

¹⁹ Bourdieu: „A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése” (1978)

²⁰ A vonatkozó SPSS output-okat lásd a 4. számú mellékletben

Mindezek alapján nem vallana talán vakmerőségre, ha azt mondanánk, hogy Magyarországon „fizetőképes kereslethiány” tapasztalható az internetet illetően. Az tehát, hogy ez a fizetőképes réteg miért nem érzi a világháló szükségét, nem anyagi kérdés, hanem feltétlenül kulturális gátokról tanúskodik, amelyek ledöntéséhez nem elégséges csupán a technikai és eszközi ellátottság támogatása. Nélkülözhetetlen ugyanis egy másfajta, egyéb úton érkező, a mentalitásra ható segítség nyújtása, és természetesen megfelelően vonzó tartalmak és szolgáltatások biztosítása (Wilson: termék- vagy tartalom-hozzáférés, lásd 17. oldal), amelyek elengedhetetlenül szükségessé és egyszersmind kívánatossá teszik mindenki számára az internet használatát.

A diffúzió-elméletek által vizsgált új technológiai eszközök, innovációk terjedésének szakaszolásait alkalmazva, a hazai internet-elterjedés esetében nem hogy a telítettség, de a nekirugaszkodás fázisának kezdete is várat még magára. A mobiltelefonnak a funkcionális hasznán túlmutató, státusz-szimbólum értéke is van, ezért nem olyan meglepő, hogy Magyarországon igen nagy ütemben telítődött a mobiltelefon adaptációs görbéje. Az internettel azonban más a helyzet: az utcán aligha látszik valakin, hogy lelkes internethasználó, és mint „trendi user” a legszínesebb, legkülönlegesebb és legmodernebb böngésző programot tudhatja magáénak.

Azt tehát megállapítottuk, hogy a digitális szakadék áthidalásának és az internet használatának egyáltalán nem elhanyagolható, sőt nagyon is szükséges feltétele a gazdasági hozzáférés, de ugyanakkor nélkülözhetetlen az ehhez társuló kognitív hozzáférés megléte is. A Wilson által kognitív hozzáférésnek nevezett jelenségben fontos szerepet játszik a már említett Bourdieu által bevezetett fogalomkör egyik

fontos eleme – a kulturális tőke. E kulturális tőke – a WIP kutatás kérdőívének alapján számunkra rendelkezésre álló – mutatóinak az internethasználattal való összefüggéseit is megvizsgáltuk. Elsőként a minden kétséget kizáró jelentőségű változó, az iskolai végzettség internethasználatra gyakorolt hatását²¹ vettük górcső alá. (Ezúttal a 18 évesnél nem fiatalabbakra korlátoztuk az elemzési keretet, hogy a legfeljebb általános iskolát végzettek csoportjába ne keveredhessenek bele az éppen gimnáziumba járó, potenciálisan magasabb – legalább érettségi, de akár felsőfokú – iskolai végzettségű kérdezettek). Azt találtuk, hogy az egy főre jutó havi nettó háztartásjövedelem szerinti létra alsó harmadának (azért tértünk át a jövedelmi kvintilisek használatáról a harmadokhoz, hogy a cellákban elemezhető mennyiségű esetszámok legyenek) fokain lévő, felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők több mint negyede (27%) internetezik, míg megfordítva: a felső jövedelmi harmadba tartozó, alacsony – legfeljebb alapfokú – iskolai végzettséggel bírók közül csak minden nyolcadik használja az internetet. Azt is mondhatnánk, hogy a közel homogén anyagi státusz mellett is meghatározó erővel bír az iskolázottság az internethasználatra.

A másik kulturális tőkét alkotó változónk a különböző tevékenységekkel, médiafogyasztással töltött szabadidő – ezen belül is a hetente könyvolvasással töltött átlagos percek számát találtuk a kulturális tőke szempontjából adekvát mutatónak. A könyvolvasás vonatkozásában már kevésbé látványos különbségeket tapasztalhattunk, amikor a jövedelem és a könyvolvasással töltött idő inverz szélső értékeit vetettük össze – ahogyan ezt tettük az iskolai végzettség esetében is. Ez adódhat abból is, hogy az internet már a posztmodern kor legújabb technológiája, amely nincs olyan összhangban a Bourdieu által vizsgált kulturális tőke összetevőkkel, és hogy a digitális kor kulturális tőkéje minden bizonnyal egy új, speciális operacionalizálásra szorulna. A könyvolvasás

²¹ lásd 5. számú mellékletet

ugyanis legalább olyan erősen kor-függő, mint az internethasználat – csak éppen pont az ellentétes irányban: minél fiatalabb valaki, annál valószínűbb, hogy internetezik, viszont annál valószínűbb egyszersmind az is, hogy egyáltalán nem olvas (hiszen nincs rá ideje a rengeteg internetezés miatt). Mégis, azt gondoljuk, hogy a rendelkezésünkre álló felhasználható információk közül mégiscsak a könyvolvasás áll a legközelebb ahhoz a kulturális tőke fogalomhoz, amit mérni szeretnénk. Adataink pedig arról számolnak be, hogy az alsó jövedelmi harmadba tartozó, ám sokat olvasók²² 23 százaléka internetezik, viszont az ellenkező póluson, vagyis a magas jövedelmű, de a könyvekre semennyi időt nem szánók közül minden ötödik használ internetet.

A fent taglalt, kulturális faktorokkal kapcsolatos eredmények tehát vitathatatlan bizonyítékul ugyan nem szolgálnak, de mindenképpen azt sugallják, hogy a kulturális, kognitív elemek legalább olyannyira erős meghatározó hatással vannak arra, hogy valaki használó-e vagy sem, mint a materiális, gazdasági faktorok. A kulturális és gazdasági tőke hiteles mérésére azonban összetettebb indexeket érdemes használni. A következő fejezetben – amennyire az adatbázisban rejlő lehetőségek ezt engedik – erre teszünk kísérletet többváltozós elemzések segítségével.

²² A könyvolvasással töltött időt szintén három kategóriába soroltunk, ahol a legalsó kategóriában a semennyit sem olvasók vannak (39%), a legfelsőben pedig a valamennyit olvasók többet olvasó fele – a hetente három óránál többet olvasók.

A magyarországi internethasználat mögött rejlő tényezők többváltozós vizsgálatai

Az internethasználatot három többváltozós modellben próbáljuk meg elemezni. Az első modell arra szolgál, hogy megvizsgáljuk, hogy vajon a számítógéppel mint az internetezés alapvető eszközével való rendelkezés vajon inkább a kulturális vagy inkább az anyagi tőke által meghatározott. Ahhoz azonban, hogy ezt a modellt és a következő kettőt felépíthessük, szükség van arra, hogy szót ejtsünk a kulturális tőkét és az anyagi tőkét reprezentáló mutatóink alkotóelemeiről. Említést kell tennünk arról is, hogy a dolgozatban szereplő elemzések egy kutatás másodelemzéséből születtek, ekképpen az esetenként felmerülő operacionalizálási hiányosságokat mint adottságokat kell elfogadnunk. Ezért kell tehát bizonyos kompromisszumokat kötnünk különösen akkor, amikor a kulturális tőkét határozzuk meg (l. még előző fejezet, 39. oldal). A kulturális tőkét képviselő mutatóinkat ugyanis összesen két változóból alkottuk meg, az első változó az iskolai végzettség²³, a második változó pedig a szabadidő eltöltésén belül a könyvolvasásra fordított idő aránya. A kulturális tőke megnevezést tehát a kifejező szóhasználat miatt alkalmazzuk, valójában azonban ezen a két változón alapszik.

Az anyagi státuszt megjelenítő változónk szintén nem az átláthatatlanságig kifinomult, de azért a kulturális mutatónk esetében felvázolt lehetőségeknél valamivel több állt rendelkezésünkre a megalkotásához. Összesen három dimenzió mentén állítottuk elő főkomponens segítségével az anyagi státusz mérőszámát. A főkomponens három alkotó

²³ Az iskolai végzettség változót nem a kérdőívben felvett módon használtuk, hiszen a kutatásban 15 éves és idősebb személyek vettek részt, ezért a középiskolásokat alapfokú végzettségűeknek tulajdonítja az eredeti, a kérdőívben szereplő változó. Ezt a lefelé torzítást kiküszöbölendő, az iskolai végzettség változónk újraképzéséhez felhasználtuk a gazdasági aktivitás változóját is. Az olyan alapfokú végzettséggel rendelkezők esetében, akik nappali tagozaton tanulnak „megelőlegeztük” a középfokú végzettséget. Azokat pedig, akiknek aktuálisan a legmagasabb végzettségük érettségi, viszont nappali tagozatos tanulók, felsőfokú végzettségűnek tekintettük.

változójából kettő ugyan számított mutató, de a mért mutatók családjába tartozik. Az egyik számított mutató a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság, mely mutató egy egyszerű leszámlálással létrehozott aggregátum, amely azt tartalmazza, hogy a különböző, a kérdőívben szereplő tartós fogyasztási cikkek közül ki hány darabbal rendelkezik²⁴. A másik, szintén számított, de azért a mért mutatók közé sorolható változónk, amelyből az anyagi státusz főkomponensét hoztuk létre – az egy főre jutó jövedelem, amely a háztartásba havonta befolyt összes jövedelem és a háztartásban élők számának hányadosa. A harmadik változó, amely az anyagi státuszt alkotja, a lakáskörülményekre utaló mérőszám, amit nem a mintatagok válaszai alapján tartalmaz a kérdőív, hanem a kérdezőbiztosok benyomásait tükrözi. A kérdezők a kérdőív felvétele után megjelölték a lakásról alkotott véleményüket számos különböző aspektusból. Az egyik ilyen volt, hogy összbenyomásuk alapján a lakás berendezése vajon olcsó lehet vagy drága²⁵, az anyagi státusz mérőszámához ezt használtuk fel.

Az első modellben tehát e két aggregált változó, a kulturális és az anyagi tőke segítségével próbáljuk megmagyarázni a számítógéppel való rendelkezést. Lévé, hogy a magyarázandó változónk dichotóm, a magyarázó változóink pedig folytonosak, a modell, amelyet ezen összefüggés feltárására használtunk, egy logisztikus regressziós modell, ahol a függő változó a számítógéppel való rendelkezést vagy nem rendelkezést tartalmazó dummy változó²⁶, tehát bináris logisztikus regresszióval próbálunk választ adni kérdésünkre.

²⁴ A tartós háztartási cikkek a következők: személygépkocsi, HI-FI berendezés, mikrohullámú sütő, automata mosógép, videomagnó, színes tévé, mosogatógép, DVD lejátszó, kábel, parabola-antenna.

²⁵ A lakás berendezését egy ötfokú skálán kellett elhelyezniük a kérdezőbiztosoknak, ahol az 1-es az olcsó, az 5-ös pedig a drága berendezést jelentette.

²⁶ A dummy változóban 1-es értéket az kap, aki olyan háztartásban él, amelyben van számítógép és ezt a számítógépet valamilyen gyakorisággal használja. Minden ettől eltérő esetben a dummy változó a 0 értéket veszi fel.

A logisztikus regresszió első output-részletéből az látszik, hogy a kulturális tőke és az anyagi státusz magyarázó ereje szignifikáns. (3. táblázat) A logisztikus regressziós modellben leolvasható χ^2 -négyzethez tartozó szignifikancia nulla, ami egyértelműen jelzi, hogy a kulturális és az anyagi tőke együttesen egy jelentős részt magyaráz a számítógép birtoklásából mint változóból.

3. táblázat

Estimation terminated at iteration number 3 because Log Likelihood decreased by less than ,01 percent.

-2 Log Likelihood	658,989		
Goodness of Fit	593,385		
	Chi-Square	df	Significance
Model Chi-Square	53,999	2	,0000
Improvement	53,999	2	,0000

A következő output-részletünk azt mutatja meg, hogy a kulturális tőke és az anyagi státusz magyarázó ereje mekkora a számítógéppel való rendelkezés tekintetében. (4. táblázat) Ahhoz, hogy arra tudjunk válaszolni, hogy vajon a kulturális vagy az anyagi tőke hat erősebben arra, hogy valaki használ-e otthon számítógépet, az esélyhányadosokat²⁷ (Exp (B)) kell szemügyre vennünk. A kulturális tőkéhez tartozó esélyhányados értéke közel 1,8, míg az anyagi státuszhoz tartozó esélyhányados értéke csak 1,4. A kulturális tőke esélyhányadosa azt jelzi, hogy ha azonos anyagi státuszú embereket veszünk számításba, vagyis az anyagi státuszt kontrol alatt tartjuk, akkor a kulturális tőkén mint skálán egy lépcsőt felfelé lépve 1,8-szeresére nő annak

²⁷ „...Az esély (E) egy olyan mérőszám, amelyet két komplementer valószínűség hányadosaként definiálunk. ...Az esélyhányados két esély hányadosa, és ennyiben két változó közötti kapcsolat egy összefoglaló mérőszáma...” In: Székelyi Mária – Barna Ildikó: „Túlélőkészlet az SPSS-hez” (Typotex, 2002, 379.o.)

valószínűsége, hogy valakinek van otthon számítógépe. Ha a másik oldalról közelítjük a problémát, tehát az anyagi státusz szerepét értelmezzük, akkor azt mondhatjuk, hogy ha kontrol alatt tartjuk a kulturális tőke szerepét – vagyis átmenetileg feltételezzük, hogy azonos kulturális helyzetben lévő emberek esetében vizsgáljuk, hogy az anyagi státusz hogyan befolyásolja azt a tényt, hogy valakinek van-e számítógépe vagy nincs –, akkor azt mondhatjuk, hogy az anyagi státusz képzeletbeli létráján egy lépcsőfokot felfelé lépve mindössze 1,4-szer nagyobb a valószínűsége annak, hogy valaki rendelkezik számítógéppel. A kulturális tőkéhez és az anyagi státuszhoz tartozó esélyhányadosok egyértelműen azt mutatják tehát, hogy a számítógéppel való rendelkezést sokkal erősebben befolyásolja a kulturális tőke, mint az anyagi tőke.

4. táblázat

Variable Exp(B)	B	S.E.	Wald	df	Sig	R
KULTPC 1,7948	,5849	,1184	24,3928	1	,0000	,1772
ANYSTAT 1,4034	,3389	,1181	8,2367	1	,0041	,0935
Constant	,3731	,1096	11,5975	1	,0007	

A második modellünkben az internethasználatot vizsgáljuk, de csak azok körében, akik használnak otthon számítógépet²⁸. Ez esetben ismét arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon az, hogy valaki internetezik-e vagy sem, az inkább a kulturális vagy inkább az anyagi tőkétől függ. Mivel e második modellben szereplő függő és független változóink természete megegyezik az első modellben leírtakkal (dummy illetve folytonos változók), ismét a logisztikus regressziós modellt alkalmaztuk. Az alább

²⁸ A modellben csak azok szerepelnek, akik olyan háztartásban élnek, amelyben van számítógép, és ezt a számítógépet valamilyen gyakorisággal használják. Esetszám=887.

szereplő első output-részlet megint csak a modell szignifikanciáját tesztelő khí-négyzet próbát tartalmazza. (5. táblázat) A táblarészletben azt láthatjuk, hogy a khí-négyzethez tartozó szignifikancia nem más, mint nulla, ami kétséget kizáróan jelzi, hogy a modellünk elegendő mértékben magyarázza az internethasználatot.

5. táblázat

-2 Log Likelihood	480,696		
Goodness of Fit	387,629		
	Chi-Square	df	Significance
Model Chi-Square	51,196	2	,0000
Improvement	51,196	2	,0000

A következő output-részlet ismételten a kulturális tőke és az anyagi státusz esélyhányadosait mutatja be, de ezúttal a modell függő változója a szokott internetezni vagy nem szokott internetezni értékeket felvevő dummy változó. (6. táblázat) Azt látjuk, hogy a kulturális tőkéhez tartozó esélyhányados értéke majdnem 2 (1,96), az anyagi státuszhoz tartozó esélyhányados értéke viszont mindössze 1,54.

6. táblázat

Variable	B	S.E.	Wald	df	Sig	R
Exp(B)						
KULTPC	,6739	,1363	24,4269	1	,0000	,2053
1,9618						
ANYSTAT	,4330	,1383	9,7964	1	,0017	,1211
1,5418						
Constant	-,7802	,1612	23,4186	1	,0000	

Már az első modellünk esetében is azt kellett mondanunk, hogy a kulturális tőke sokkal erősebben befolyásolja azt, hogy valakinek van-e számítógépe vagy nincs, mint ahogy ezt az anyagi státusz tette. Most, amikor csak a számítógéppel rendelkezőkre szűkítettük az elemzési keretünket, azt kell mondanunk, hogy a kulturális tőke relatív magyarázó ereje még sokkal nagyobb, mint ahogy azt az előző modell esetében tapasztaltuk.

Azt mondhatjuk tehát, hogy az internetezést – amennyiben az ehhez szorosan kapcsolódó eszköz, a számítógép rendelkezésre áll – sokkal inkább kulturális, mint materiális, vagyis anyagi tényezők befolyásolják. Az esélyhányadosok közti különbség azt jelzi, hogy az említett eltérés a hatáserősségek terén a kulturális tőke javára még inkább fennáll, mint az első modellben.

A magyarországi internethasználat útmodellje

A harmadik modellben az internet használatát egy összefoglaló útmodellben próbáljuk meg megmagyarázni (4. ábra). Az útmodell egymáshoz kapcsolódó lineáris regressziós modellekből építkező kauzális modell. Az útmodellben résztvevő változókat nyilak kötik össze egymással, amelyek kijelölik a kapcsolatok irányát. Ezek a nyilak jelenítik meg a modellben szereplő utakat.

Az eddigi modellekből azt tapasztaltuk, hogy az internethasználat egyik fontos magyarázója a számítógéppel való rendelkezés. Láttuk a kulturális és az anyagi tőke hatását is mind a számítógéppel való rendelkezésre, mind pedig az internethasználatra. Az útmodellt egy új attitüdinális változóval egészítjük ki. Ez az attitűd változó az internettel kapcsolatos attitűd kérdésekből négy olyan változót aggregál, amely változók az internettel kapcsolatos ellenérzéseket, félelmeket fogalmazzák meg. Az attitűdök mérését úgy végezték a kérdőívben, hogy a válaszadók mennyire értenek egyet

bizonyos kijelentésekkel²⁹. Az útmodellünkben szereplő négy attitűd-állítás a következő:

- Az emberek túl sok időt töltenek internetezéssel.
- Az internet semmi lényegeset, fontosat nem nyújt az Ön számára.
- A gyerekek rengeteg nem nekik való információhoz juthatnak az interneten keresztül.
- Azok az emberek, akik az internetet használják, kockáztatják a személyes adataik biztonságát.

Az útmodellünkben függő változóként természetesen az internethasználat bináris változóját definiáltuk³⁰, a két független változó pedig megint csak a kulturális tőke és az anyagi státusz volt. Az útmodell közbülső változóinak szerepét a számítógéppel való rendelkezés illetve az internettel kapcsolatos félelmek kapták. Az útmodellünk magyarázó ereje figyelemreméltó: a függő változónkból mindössze 74 százalékot tudnánk a modellen kívül eső változókkal megmagyarázni, ami egy elfogadható mértékű magyarázó erővel bíró modellre utal. Jól látható a meglepetést aligha okozó eredmény, miszerint a kulturális és az anyagi tőke nem független egymástól, a köztük lévő viszonyt 0,45-os korrelációval jellemezhetjük. Most azonban az útmodellből elsősorban az érdekel bennünket, hogy vajon az anyagi státusz közvetlen és közvetett hatása az internethasználatra, valamint a kulturális tőke közvetlen és közvetett hatása az internet használatára hogy alakul. Azt látjuk, hogy a kulturális tőke a közvetlen hatás tekintetében is megőrzi vezető szerepét, hiszen a kulturális tőke és az internethasználat közötti út erőségét egy 0,24-os bétával, míg az anyagi státuszt és az internethasználatot összekötő út egy 0,15-os bétával jellemezhető. A kulturális tőkének és az anyagi

²⁹ A kijelentésekkel való egyetértést vagy egyet nem értést egy ötfokú skálán kellett kifejezniük a mintatagoknak, ahol 1-es értéket adnak, ha egyáltalán nem értenek egyet, és 5-öst, ha teljes mértékben egyetértenek.

³⁰ Mint már említettük, az útmodell lineáris regressziós modellekből áll, amelyekben a függő változó magas mérési szintű változó. Ennek a követelménynek az általunk használt függő változó – az internethasználat dichotóm változója – eleget tud tenni, hiszen a dummy változók esetében mind az átlagolás, mind pedig a szórás értelmezhető.

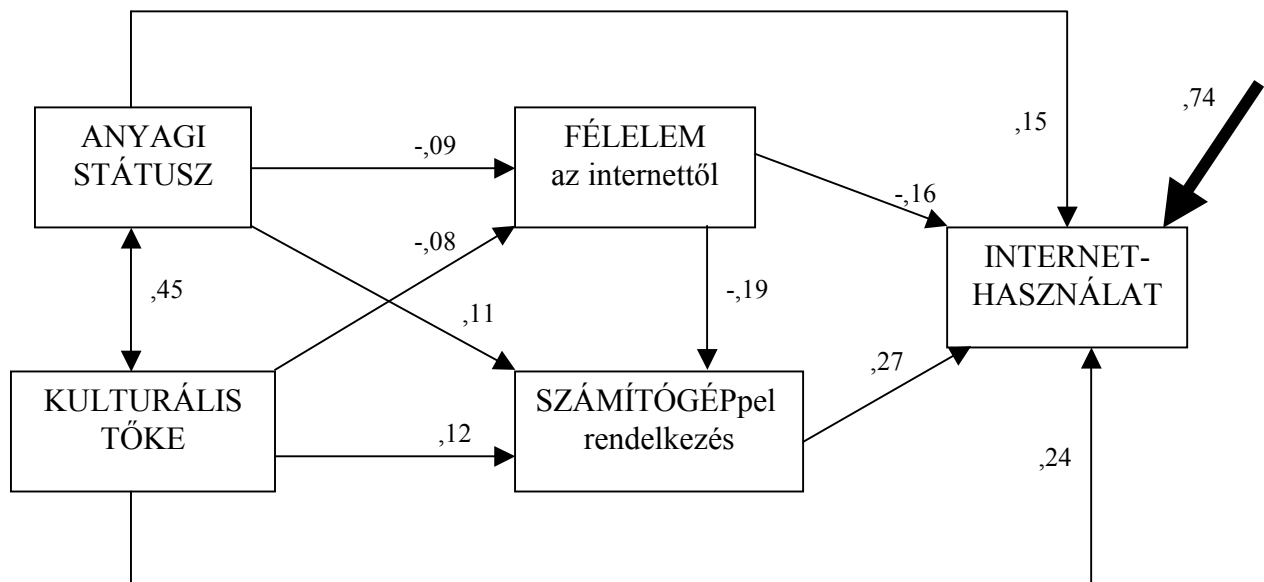
státusznak a számítógéppel való rendelkezésre mutató nyilain jelzett hatások alig különböznek: az anyagi tőkéből egy 0,11-os, a kulturális tőkéből pedig egy 0,12-os regressziós béta vezet a számítógéppel való rendelkezéshez. Az első logisztikus regressziós modellünkben, amelyben a szintén a kulturális és az anyagi tőke hatását vizsgáltuk a számítógéppel való rendelkezésre, azt találtuk, hogy ez a hatás jóval erősebb a kulturális faktor esetében, mint az anyagi státusznál. A mostani, lineáris regressziós modellünkben tapasztalt közel azonos hatás azonban egy „gazdagabb” modell részeredménye, amelyben az internettől való félelem is szerepel. Itt a lineáris regresszió analízis parciális bétái éppen azt jelzik, hogy ha az internet iránt azonos attitűddel rendelkező embereket hasonlítunk össze, akkor a kulturális és az anyagi tőke szerepe közel egyforma a számítógéppel való rendelkezés magyarázatában. Hasonlóképpen majdnem egyező erősségű utak vezetnek az anyagi státusból és a kulturális tőkéből az internettel kapcsolatos ellenérzésekbe. Mindez együttesen azt jelenti, hogy a „Mire jó az internet?” kérdésre hatékony, mindenki számára érthető válaszok felkínálása már önmagában növelhetné az internet penetrációját.

Az egész modell legerősebb útja, 0,27-os erősséggel a számítógéppel való rendelkezésből vezet az internethasználatba. Az internettől való félelem természetesen negatívan befolyásolja az internethasználatot, és most modellünk szempontjából nem érdemes megvitatnunk azt, hogy az internetezéstől való félelem és az internethasználat közötti ok-okozati viszony felcserélhető-e. Elképzelhető persze egy modell, amelyben úgy építkezünk, hogy az internethasználattal magyarázzuk az internettel kapcsolatos attitűdöket, ezúttal azonban az volt a célunk, hogy a kulturális tőke és az anyagi státusz internethasználatra gyakorolt hatásának erősségét összehasonlítsuk. Ebből a szempontból azon megközelítés, miszerint az internettel kapcsolatos attitűdök is hatással vannak arra, hogy valaki internetezővé válik-e vagy sem, jogosnak tekinthető,

vagyis egy olyan logika is elfogadható, amikor az attitűdöket tekintjük magyarázó erejűnek az internethasználat szempontjából és nem fordítva. Azt mondtuk tehát, hogy az internettel kapcsolatos fenntartások előnytelenül befolyásolják az internethasználatot. Hasonlóképpen negatív erősségű út rajzolódik ki a számítógéppel való rendelkezés és az internettel kapcsolatos félelmek között is, amit értelmezhetünk valamiféle technológiai ismeretlentől való félelemként.

Végül megvizsgáltuk, hogy a közvetlen és a közvetett utak együttesen milyen erősséggel befolyásolják az internethasználatot abban az esetben, ha az anyagi státusból, illetve akkor, ha a kulturális tőkéből indultunk ki. Azt találtuk, hogy az anyagi tőkéből induló közvetlen és közvetett utak együttes hatásának erőssége az internethasználatra alig 0,19, míg a kulturális tőkéből kiinduló közvetlen és közvetett utak erőssége meghaladja a 0,28-ot.

4. ábra Az internethasználat útmodellje regressziós együtthatókkal

Az útmodell végső tanulságaként tehát azt vonhatjuk le, hogy az internet használata és nem használata mögött, hogyha a számítógéppel való rendelkezést és az internettel kapcsolatos attitűdöket is figyelembe vesszük, a kulturális tőke hatása még erősebben kimutatható, mint az első két, kevesebb változót alkalmazó logisztikus regressziós modellben, amelyekben az anyagi és a kulturális tőke magyarázó erejét vizsgáltuk a számítógéppel rendelkezés és az internethasználat szempontjából.

Mindezek után jogosan merülhet fel a kérdés, hogy vajon kihagyható-e az életkor hatása a modellből, figyelembe véve az életkor és az internethasználat közötti igen meghatározó összefüggést³¹. Igaz-e mindaz, amit eddig bizonyítottunk akkor is, ha az életkor változóját is beépítjük az útmodellbe?

Ezt az életkorral kiegészített modellt már nem tartjuk szükségesnek teljes egészében ismertetni, hiszen az új változóval kiegészített útmodellben a közvetlen hatások tekintetében nem történt a struktúrában lényegi átrendeződés. (7. táblázat) A teljes modell magyarázó erejét és az internethasználatra gyakorolt közvetlen hatások regressziós együtthatóit mutató lineáris regressziós output-részletben jól látható, hogy az életkor valóban releváns magyarázó tényezője az internethasználatnak, hiszen beemelésével a modell magyarázó ereje (Adjusted R Square) 4 százalékkal nőtt. Ez azt jelenti, hogy míg az első útmodellünk esetében 26 százalékot, ezzel a kibővített modellel már 30 százalékot tudunk magyarázni az internethasználatból. A kulturális tőke és az anyagi státusz internethasználatra mutató közvetlen hatásai közötti különbség ezúttal is ugyanolyan irányú: a kulturális tőke regressziós együtthatója (Beta) még az életkor szereplésével együtt is nagyobb, mint az anyagi státuszé. Az életkor változó beemelése még a többi változó hatásainak rangsorát sem borította fel.

³¹ lásd 6. számú melléklet

7. táblázat

Az életkorral bővült útmodell közvetlen hatásai lineáris regressziós modellben

```
Multiple R           ,55121
R Square            ,30383
Adjusted R Square  ,29761
Standard Error      ,39901
```

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	5	38,85695	7,77139
Residual	559	89,03210	,15921

F = 48,81320 Signif F = ,0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	T	Sig T
HOMEPC	,235465	,043409	,231610	5,424	,0000
FELELMPC	-,092439	,023743	-,156105	-3,893	,0001
KULTPC	,105299	,020200	,204068	5,213	,0000
ANYSTAT	,069364	,019498	,137382	3,558	,0004
EKOR	-,005140	,001482	-,134212	-3,469	,0006
(Constant)	,280447	,075307		3,724	,0002

End Block Number 1 All requested variables entered.

Azt természetesen valamennyi modellben – úgy a logisztikus regressziós modellekben, mint az útmodellekben – jól láthattuk, hogy az anyagi tőke hatása az internethasználatra rendkívül jelentős. A kulturális tőkének még az anyagi státusznál is erősebb internetezésre gyakorolt hatása azonban azt mutatja, hogy minden bizonnyal hiába osztanánk szét Magyarországon mindenkinek számítógépet és biztosítanánk emellé ingyenes internet-hozzáférést, ez önmagában nem merítené ki az internet-penetráció növelésében rejlő összes lehetőséget. A pusztán materiális dimenzióban történő támogatások mellett tehát létezhet egy talán még hatékonyabb eszköz, amely elősegítheti az internet-penetráció szintjének emelését. Ez az alternatív eszköz pedig

nem más, mint a kulturális tőke erősítése, ami az internethasználatban jelenlévő egyenlőtlenségek mellett számos más társadalmi probléma esetében is nyújthatná a megoldás egy jelentős részét.

Irodalomjegyzék

- Bourdieu, Pierre. 1978. „*A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*” Gondolat, Budapest
- Braga, Carlos A.P. 1998. „*Inclusion or exclusion?*” UNESCO Courier.
http://www.unesco.org/courier/1998_12/uk/dossier/txt21.htm
- Carvin, Andy. 2000. „*Mind the Gap: The Digital Divide as the Civil Rights Issue of the New Millennium.*” In MultiMedia Schools – January/February 2000.
<http://www.infotoday.com/MMSchools/Jan00/carvin.htm>
- Carvin, Andy. (2000): Beyond access: Understanding the digital divide [Benton Foundation] Center for Democracy & Technology 2002. „*Bridging the Digital Divide: Internet Access in Central & Eastern Europe.*” <http://www.cdt.org/international/ceeaccess/>
- CyberAtlas. 2002. „*Men Still Dominate Worldwide Internet Use.*”
http://cyberatlas.internet.com/big_picture/demographics/article/0,,5901_959421,00
- Dessewffy Tibor - Z.Karvalics László. 2002. „*Az Új Törvénykönyv.*” Kritika. 2002. január
- DiMaggio, Paul, Hargittai Eszter, W. Russel Neuman and John P. Robinson. 2001. „*Social Implications of the Internet*” in Annual Reviews Sociology 27:307-336.
- DiMaggio, Paul, Hargittai Eszter 2002. „*'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studying Internet Use As Penetration Increases*
- ESDIS – http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/info_soc/esdis/index.htm
- eEurope Actionplan. http://europa.eu.int/information_society/eeurope/index_en.htm
- eEurope Benchmarking Report.
http://europa.eu.int/information_society/eeurope/news_library/documents
- eEurope Plus - A co-operative effort to implement the Information Society in Europe.
http://europa.eu.int/comm/gothenburg_council/pdf/eEurope_june2001.pdf
- e-Inclusion – The Information Society's potential for social inclusion in Europe.* 2001. Commission of the European Communities. Brussels, 5.2.2002.
- Hargittai Eszter. 1999. „*Weaving the Western Web: Explaining Differences in Internet Connectivity Among OECD Countries.*” Telecommunications Policy. 23(10-11): 701-718.
- Hargittai Eszter. 2002. „*Second-Level Digital Divide.*” in First Monday volume 7, number 4 (2002 April) http://www.firstmonday.org/issues/issue7_4/hargittai/
- INFINIT hírlevelek 2001-2003. ITTK. <http://www.ittk.hu/infinit>

- Inglehart, Ronald. 2002. „*Globalization and Postmodern Values*” in *The Washington Quarterly* 23:1 pp. 215-228.
- International Telecommunication Union – Free Statistics.
<http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/>
- Jupiter Media Metrix. 2000. „*Income and Age, Not Ethnicity, to Remain Largest Gap for US Digital Divide.*” <http://www.jup.com/company/pressrelease.jsp?doc=pr000615>
- Morino Institute. 2001. „*From Access to Outcomes*”
- Norris, Pippa. 1999. „*Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy.*” in *democracy.com? Governance in a Networked World* edited by Elanie Ciulla Kamarck and Joseph S. Nye, Jr. Hollis, NH, Hollis Publisher.
- Norris, Pippa. 2001. *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies.* *New York, Cambridge University Press.*
- NTIA. 2002. *A Nation Online.* Washington, DC: US Department of Commerce.
http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn/nationonline_020502.htm
- NTIA. *Falling Through the Net.* Washington, DC: US Department of Commerce.
<http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/digitaldivide/>
- NUA – *How Many Online?* http://www.nua.com/surveys/how_many_online/index.html
- Peizer, Jonathan. 2000. „*Bridging the Digital Divide.*” *Mediachannel.org* Op-ed. June 21.
<http://www.mediachannel.org/views/oped/peizer.shtml>.
- Pew Internet and American Life Project - <http://www.pewinternet.org/index.asp>
- Rodríguez, Francisco and Ernest J Wilson III. 2000. „*Are poor countries losing the Informational Revolution?*” *The World Bank infoDev Working Paper Series.* May.
<http://www.infodev.org/library/wilsonrodriguez.doc>.
- Rogers, Everett M. (1971) [1962]: „*Diffusion of Innovations*”
 2th ed. New York, The Free Press
- Székelyi Mária – Barna Ildikó. 2002. „*Túlélőkészlet az SPSS-hez*” Typotex, Budapest
- UNESCO Yearbooks - <http://unescostat.unesco.org/en/stats/stats0.htm>
- Warschauer, Mark. 2002. „*Reconceptualizing the Digital Divide.*” In *First Monday*, volume 7, number 7 (2002 July) http://www.firstmonday.org/issues/issue7_7/warschauer/
- Wilson, Ernest J. III. 1999. „*Closing the Digital Divide.*” Internet Policy Institute, Washington <http://www.internetpolicy.org/briefing/ErnestWilson0700.html#contents>
- Wilson, Ernest J. III. 2000. „*Negotating the Digital Divide.*”
<http://www.athenaalliance.org/rg/ewilson.html>

Mellékletek

1. melléklet

W2MATI materiális vagy kognitív ok miatt nem internetezik

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2,00 kognitív	915	24,3	33,9	33,9
	3,00 materiális	1173	31,2	43,5	77,4
	4,00 vegyes	609	16,2	22,6	100,0
	Total	2697	71,7	100,0	
Missing	1,00	1066	28,3		
Total		3763	100,0		

2. melléklet

W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis * W2MATI materiális vagy kognitív ok miatt nem internetezik Crosstabulation

		W2MATI materiális vagy kognitív ok miatt nem internetezik			Total	
		2,00 kognitív	3,00 materiális	4,00 vegyes		
W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	1	Count	203	375	168	746
		% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	27,2%	50,3%	22,5%	100,0%
	2	Count	196	219	122	537
		% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	36,5%	40,8%	22,7%	100,0%
	3	Count	177	165	112	454
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	39,0%	36,3%	24,7%	100,0%	
	4	Count	150	164	111	425
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	35,3%	38,6%	26,1%	100,0%	
	5	Count	93	115	50	258
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	36,0%	44,6%	19,4%	100,0%	
Total	Count	819	1038	563	2420	
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	33,8%	42,9%	23,3%	100,0%	

3. melléklet

Report

W2HTJPC Egy főre jutó háztartási jövedelem

W2USENET 12.	Mean	N	Std. Deviation
1 igen	53824,42	484	31379,2175
2 nem	37295,55	2638	19731,6230
Total	39858,41	3123	22741,1951

4. melléklet

Report

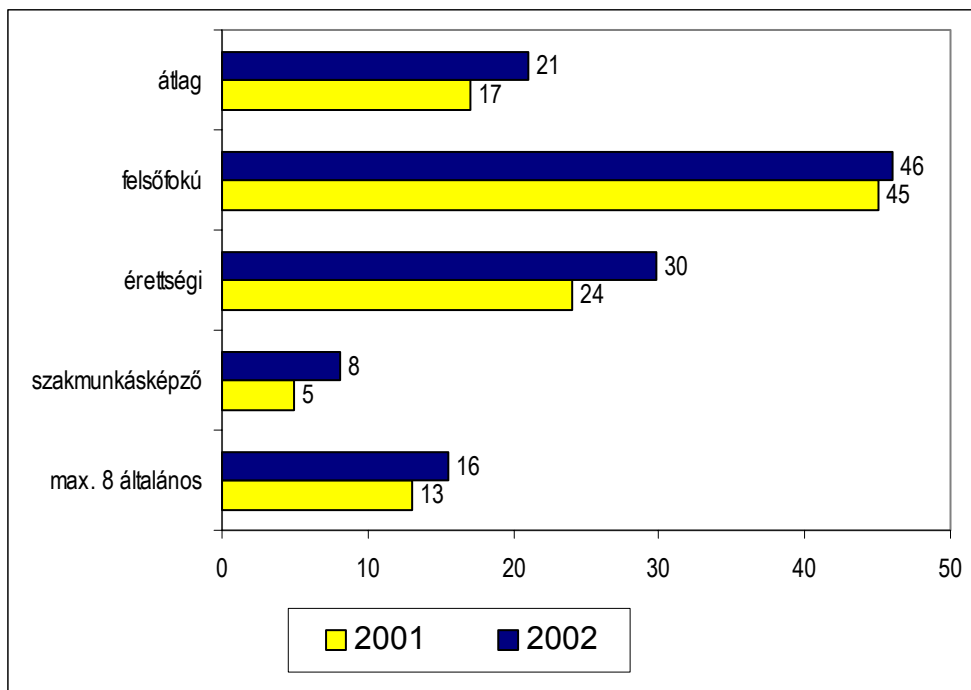
W2HTJPC Egy főre jutó háztartási jövedelem

W2HTPCKV Egy	Mean	N	Std. Deviation
1	19054,37	875	5518,0720
2	31946,69	691	2888,6377
3	40011,22	555	2112,8001
4	49368,86	541	3200,3008
5	79428,68	465	28473,4197
Total	39843,57	3127	22734,2593

W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis * W2USENET 12. Szokott bárhol Internetet használni Crosstabulation

		W2USENET 12. Szokott bárhol Internetet használni		Total	
		1 igen	2 nem		
W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	1	Count	74	800	874
		% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	8,5%	91,5%	100,0%
	2	Count	99	590	689
		% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	14,4%	85,6%	100,0%
	3	Count	48	507	555
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	8,6%	91,4%	100,0%	
	4	Count	79	461	540
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	14,6%	85,4%	100,0%	
	5	Count	185	280	465
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	39,8%	60,2%	100,0%	
Total	Count	485	2638	3123	
	% within W2HTPCKV Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis	15,5%	84,5%	100,0%	

5. számú melléklet: Az internethasználók aránya iskolai végzettség szerint a 14/15 éves és idősebb népesség körében, WIP 2001-2002 (százalékok)

6. számú melléklet: Az internetet használók és nem használók aránya az életkor csoportokon belül

W2EKOR6 korcsoportok * INT01 0=nem, 1=igen Crosstabulation

			INT01 0=nem, 1=igen		Total
			,00	1,00	
W2EKOR6 korcsoportok	1,00 14-17	Count	49	147	196
		% within W2EKOR6 korcsoportok	25,0%	75,0%	100,0%
	2,00 18-29	Count	468	304	772
		% within W2EKOR6 korcsoportok	60,6%	39,4%	100,0%
	3,00 30-39	Count	448	137	585
		% within W2EKOR6 korcsoportok	76,6%	23,4%	100,0%
	4,00 40-49	Count	508	120	628
		% within W2EKOR6 korcsoportok	80,9%	19,1%	100,0%
	5,00 50-59	Count	555	66	621
		% within W2EKOR6 korcsoportok	89,4%	10,6%	100,0%
	6,00 60 és idQsebb	Count	926	13	939
		% within W2EKOR6 korcsoportok	98,6%	1,4%	100,0%
Total		Count	2954	787	3741
		% within W2EKOR6 korcsoportok	79,0%	21,0%	100,0%

Függelék

Röviden a World Internet Projectről³²

A World Internet Project (WIP) az internet társadalmi hatásainak széles körű vizsgálatára szerveződött nemzetközi kutatási program, amely a kaliforniai UCLA Center for Communications Policy és a szingapúri NTU School of Communications Studies kezdeményezéseként indult 1999 nyarán.

A WIP kutatói egyetértenek abban, hogy az internet alapvetően fogja átalakítani társadalmi, kulturális, gazdasági életünket, jelentőségében pedig felülmúlhatja az utóbbi ötven év legnagyobb hatású médiumát, a televíziót. A World Internet Project kutatói abból indultak ki, hogy ezek a hatások módszertanilag egységes és nemzetközileg összehasonlítható tudományos vizsgálatokat igényelnek.

Az információs társadalom témakörében végzett kutatásokat eddig részben a terjedés ütemével és területi jellegzetességeivel foglalkozó adatgyűjtések jellemezték. Az ilyen, általában nemzetközi szervezetek által végzett felmérések leginkább nyers statisztikai adatok együttesét jelentik, ezek azonban nem teszik lehetővé, hogy kifinomultabb elemzések születhessenek az internet társadalmi, kulturális hatásairól.

Emellett az információs társadalommal kapcsolatos egyes kérdésekről szinte nap mint nap készülnek felmérések és jelentések nemzetközi illetve helyi cégek megrendelésére. Ezek azonban a legtöbb esetben az adott üzleti stratégiák szerint meghatározott, a cégek által fontosnak tartott témákat elemzik, és gyakran nem elérhetőek a tudományos élet szereplői és a szélesebb közönség számára.

Látható tehát, hogy a kutatások köréből hiányoznak az olyan szisztematikus vizsgálatok, amelyek tudományos igényvel próbálnák az internethasználat társadalmi következményeit feltárni.

A WIP kutatóinak meggyőződése, hogy egyre fontosabbá válik az a kérdés, hogy milyen változásokkal jár az internethasználat terjedése a társadalmi élet különböző területein. Milyen hatással van és lesz az új médium a társas kapcsolatokra, a kommunikációs formákra, a politikai aktivitásra, a munka és szórakozás világára?

Fontos tényező az is, hogy egy gyors ütemű, állandó átalakulásban lévő folyamat jelenségeiről van szó. Ezért olyan kutatásokra van szükség, amelyek nemcsak egy adott

³² In: „A digitális jövő térképe” ITTK-TÁRKI, Budapest, 2002

pillanat tényeinek rögzítésére törekcszenek, hanem hosszú távon is figyelemmel kísérik az események alakulását.

A széles körű társadalmi hatások vizsgálata mellett lényegesnek tartjuk azt is, hogy a WIP keretein belül az elterjedés viszonylag korai szakaszában tudjuk a jelenségeket tudományos alapossággal feltárni. Eképpen elkerülhetjük, hogy a technológiai elterjedést megelőző állapotra, illetve a változások kapcsán felmerülő ok-okozati viszonyokra csak utólag lehessen következtetni. Jeffrey Cole professzor, az amerikai kutatás vezetője több helyen is kiemeli, hogy a WIP egy olyan, médiaelméleti szempontból is hiánypótló vizsgálat, amely sajnálatos módon a televízió elterjedése előtt, a 40-es évek végén elmaradt. Ennek következtében a televízió kulturális és társadalmi hatásairól – a televízió nélküli világgal való egzakt egybevetés hiányában – csak intuíciónk lehetnek.

Az internet terjedése – ha eltérő mértékben és tempóban is – de a világ minden táján megfigyelhető, globális jelenség. Ezért a WIP már a kezdetektől egy olyan, nemzetközi összehasonlító vizsgálat ambiciózus tervét követte, amely a nemzetek közötti összevetést a társadalmi élet különböző területein tapasztalható hatások kérdésében is lehetővé teszi. A kiinduló célkitűzések között szerepel, hogy együttműködő partnerek bevonásával a világ minél több régiója vegyen részt a vizsgálatban.

A World Internet Project tehát az első olyan nemzetközi szakmai program, amely a fent leírt igények és megfontolások előtérbe helyezésével, hiányt pótló kezdeményezésként jelent meg a kutatási porondon. Jelentőségét a fentiek alapján, az alábbi négy jellegzetességben foglalhatjuk össze:

Az internet társadalmi hatásainak vizsgálata

Amellett, hogy az eddigi kutatásokhoz hasonlóan az elterjedés és a növekedés szintjének feltárása is a célok közt szerepel, a WIP-program attitűd-, érték- és viselkedésváltozók beemelésével, a használat és annak hatásainak mélyebb értelmezésére törekszik.

A vizsgálat kiterjesztése a használókön túl a nem használókra

Az eddigi, főleg a használókra fókuszáló kutatással szemben a WIP egyik fontos újítása, hogy a nem-használókra is kiterjeszti a vizsgálódást. Így lehetővé válik a használók és nem használók csoportja közti átjárások, a változások dinamikájának vizsgálata,

továbbá a két csoport vélekedéseinek és attitűdjeinek széles körű összehasonlítása, amin keresztül fény derülhet arra, hogy mik lehetnek a „távolmaradás” okai.

Longitudinális kutatás

A WIP nem egy bizonyos aspektusból vizsgálódik, hanem az internet általános társadalmi hatását kívánja feltérképezni. Ennek érdekében tíz éven keresztül, évről évre megismételt, ún. longitudinális kutatás tervét dolgoztuk ki. A vizsgálat emellett panel-jellegű, tehát minden évben ugyanazokkal az emberekkel vesszük fel a kérdőívet. Ez lehetővé teszi, hogy kiderüljön, milyen rövid és hosszú távú hatást gyakorol az emberek vélekedéseire, szokásaira, kapcsolataira, valamint a háztartások életére az Internethasználat azok esetében, akik már a kutatás kezdetekor használók voltak, és azoknál is, akik közben váltak azzá. A WIP elemzései arra is lehetőséget nyújtanak, hogy az üzleti és kormányzati politikában a változások követésével kellően rugalmas és mindig az éppen legjellemzőbb kérdéseket, problémákat előtérbe helyező stratégiák születhessenek.

Nemzetközi összehasonlítás

A kutatás nemzetközi összehasonlító jellegű. Így a világhálózathoz kötődő társadalmi változásokról különböző országok és régiók esetében is képet nyerünk. A minden nemzet kérdőívében szereplő kérdések között az általános „társadalmi közérzetet”, az elektronikus technológiákkal és az internettel kapcsolatos nézeteket, továbbá a különböző intézményekben vetett bizalmat mérő változók is helyet kaptak. Ezáltal az összehasonlítások ezeken a területeken is megtörténhetnek. Az egyes országok kutatói a témát érintő egyéni érdeklődésüket is kielégíthetik azáltal, hogy a közös kérdések mellett a kérdőívekben speciális, az adott országra vonatkozó egyedi kérdések és témák is szerepeltethetők. A World Internet Projectben részt vevő kutatócsoportok rendszeres, évenkénti konferenciákon tájékoztatják egymást az elért eredményekről, és megosztják tapasztalataikat, következtetéseiket.

A WIP-programban számos ország vesz részt, a világ minden tájáról, köztük: Olaszország, Japán, Szingapúr, Tajvan, Dél-Korea, Svédország, Kína, Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Finnország és India.

A nemzetközi WIP hivatalos honlapja a www.worldinternetproject.net, a magyarországi WIP kutatásokról pedig az ITTK (http://www.ittk.hu/huna/wip_index.html) és a TÁRKI (www.tarki.hu) oldalain is olvashat az érdeklődő.